

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ
Гуманітарно-педагогічний факультет**

ПОГОДЖЕНО
Декан гуманітарно-педагогічно
факультету

Савицька І.М.
«__» _____ 2025 р.

ДОПУСКАЄТЬСЯ ДО ЗАХИСТУ
В.о. завідувача кафедри
міжнародних відносин і суспільних наук

Хвіст В.О.
«__» _____ 2025р.

МАГІСТЕРСЬКА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему

**Польсько українські відносини в аграрній сфері, конфлікт інтересів та
пошук компромісів.**

Спеціальність 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та
регіональні студії»

Освітня програма «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та
регіональні студії»

Орієнтація
освітньої програми освітньо-професійні

**Гарант освітньої
програми**

к-д. іст. наук, доцент

Кравченко Н.Б

**Керівник магістерської
кваліфікаційної роботи**

д-р іст. наук, професор

Любовець О.М.

Виконав

Пирожков І.О.

КИЇВ – 2025

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ
ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ**

ЗАТВЕРДЖУЮ

**В.о. завідувача кафедри міжнародних відносин
і суспільних наук**

_____ **Хвіст В.О**
«___» _____ **2025 р.**

**З А В Д А Н Н Я
ДО ВИКОНАННЯ МАГІСТЕРСЬКОЇ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ
СТУДЕНТА**

Пирожкова Івана Олеговича

Спеціальність **291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії»**

Освітня програма **«Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії»**

Орієнтація освітньої програми **освітньо-професійна**

Тема магістерської кваліфікаційної роботи: **«Польсько українські відносини в аграрній сфері, конфлікт інтересів та пошук компромісів»**

Затверджена наказом ректора НУБіП України від _____ **22.11.2024 р.**

Термін подання завершеної роботи на кафедру _____ **01.11.2025 р.**

Вихідні дані до магістерської кваліфікаційної роботи:

1. Наукові дослідження з питань : **«Польсько українські відносини в аграрній сфері»**

Перелік питань, що підлягають дослідженню:

1. Розкрити сутність аграрної політики як елемента міжнародних відносин.
2. Простежити історичні етапи становлення польсько-українських відносин у сільськогосподарській сфері.
3. Проаналізувати сучасний стан торговельно-економічної співпраці двох держав.
4. Виявити причини загострення аграрних суперечностей та їх вплив на політичний діалог між Україною та Польщею.
5. Оцінити роль Європейського Союзу та міжнародних організацій у регулюванні конфлікту.
6. Запропонувати можливі компромісні моделі співпраці у сфері аграрної політики.

Дата видачі завдання 25.11.2024

Керівник магістерської кваліфікаційної роботи _____ Любовець О.М.

Завдання прийняв до виконання _____ Пирожков І.О.

РЕФЕРАТ
магістерської роботи
студента магістратури гуманітарно-педагогічного факультету
спеціальності 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та
регіональні студії»,
освітньо-професійної програми «Міжнародні відносини, суспільні
комунікації та регіональні студії»
Національного університету біоресурсів і природокористування
України
Пирожкова Івана Олеговича
на тему: «Польсько-українські відносини в аграрній сфері:
конфлікт інтересів та пошук компромісу»

Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Обсяг роботи – 71 сторінка, список використаних джерел із 75 найменувань.

Практичне значення полягає у можливості використання результатів дослідження для розробки політичних рекомендацій Мінагрополітики, МЗС України, європейських інституцій та аграрних асоціацій щодо стабілізації торгівлі, покращення транзитної логістики та комунікаційної політики між двома країнами.

Магістерська робота присвячена комплексному дослідженню польсько-українських аграрних відносин у контексті міжнародних відносин, європейської інтеграції та сучасних безпекових викликів. У центрі уваги – те, як аграрна політика, продовольча безпека та аграрна дипломатія впливають на зовнішньополітичний курс України та Польщі, формуючи не лише економічну взаємодію, а й політичні конфлікти, інструменти тиску та простір для співпраці. Робота показує, що продовольство й аграрний сектор загалом

перетворюються на стратегічний ресурс і важливий фактор «м'якої сили», а український зерновий експорт і російсько-українська війна виводять аграрну тематику на рівень ключового питання європейської та глобальної продовольчої безпеки.

Актуальність теми зумовлена поєднанням кількох тенденцій: зростанням ролі аграрного сектору в економіці України, структурною нерівністю у відносинах із Польщею через дію Спільної аграрної політики ЄС (CAP), загостренням конкуренції на європейському ринку та «зерною кризою» 2022–2023 рр., яка оголила конфлікт інтересів навіть між політичними союзниками. У роботі простежено еволюцію польсько-українських аграрних відносин від 1991 р. до сьогодні, виявлено ключові виклики та конфліктні зони, а також проаналізовано, як рішення ЄС, позиція польських фермерів, медійні наративи й дезінформація впливають на двосторонній діалог.

Дослідження спрямоване не лише на опис проблем, а й на пошук шляхів компромісу: через інституційні механізми врегулювання суперечностей, економічні компроміси (квоти, спільні інвестиції, логістичне партнерство, вихід на треті ринки), соціально-політичний діалог і врахування перспектив вступу України до ЄС. У підсумку робота покликана показати, за яких умов аграрна сфера може трансформуватися з джерела напруги на простір довгострокового, взаємовигідного польсько-українського партнерства.

Ключові слова: аграрна політика, зернова криза, транзит, конкуренція, компроміс, інтеграція, продовольча безпека.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	8
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКИХ АГРАРНИХ ВІДНОСИН.....	12
1.1. Аграрна політика як складова міжнародних відносин.....	12
1.2. Теоретичні підходи до вивчення аграрних відносин у міжнародних студіях.....	18
РОЗДІЛ 2. ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКІ АГРАРНІ ВІДНОСИНИ: ДИНАМІКА РОЗВИТКУ, ВИКЛИКИ ТА КОНФЛІКТНІ ЗОНИ.....	30
2.1. Еволюція аграрних відносин України та Польщі (1991–2021 рр.).....	30
2.2. Польсько-українська аграрна торгівля у контексті європейської інтеграції.....	39
2.3. Конфліктні зони у польсько-українських аграрних відносинах.....	45
2.4. Вплив війни 2022 р. на польсько-українські аграрні відносини.....	52
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ПОШУКУ КОМПРОМІСУ У ПОЛЬСЬКО- УКРАЇНСЬКИХ АГРАРНИХ ВІДНОСИНАХ.....	59
3.1. Інституційні механізми врегулювання аграрних суперечностей.....	59
3.2. Економічні компроміси та торговельні угоди.....	62
3.3. Соціально-політичний діалог та взаєморозуміння.....	66
3.4. Перспективи інтеграції України до ЄС та їхній вплив на аграрну сферу...69	69
ВИСНОВКИ.....	76
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	79

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

CAP Common Agricultural Policy – Спільна аграрна політика ЄС

DCFTA Deep and Comprehensive Free Trade Area – Поглиблена і всеосяжна зона вільної торгівлі

FAO Food and Agriculture Organization – Продовольча та сільськогосподарська організація ООН

OECD Organisation for Economic Co-operation and Development – Організація економічного співробітництва та розвитку

EU European Union – Європейський Союз

EC European Commission – Європейська комісія

WFP World Food Programme – Всесвітня продовольча програма

SPS Sanitary and Phytosanitary Measures – Санітарні та фітосанітарні заходи

IACS Integrated Administration and Control System – Інтегрована система адміністрування і контролю

LPIS Land Parcel Identification System – Система ідентифікації земельних ділянок

OSW Ośrodek Studiów Wschodnich – Центр східних досліджень (Польща)

CBOS Centrum Badań Opinii Społecznej – Центр дослідження громадської думки (Польща)

EUvsDisinfo European External Action Service project on countering disinformation – аналітична ініціатива ЄС проти дезінформації

ВСТУП

Актуальність теми дослідження: У контексті сучасних міжнародних відносин аграрний сектор вже не обмежується чисто економічним значенням – він набуває чітко політичного характеру. Контроль над продовольчими ресурсами визначає рівень національної безпеки, формує стратегічні альянси та часто стає предметом дипломатичних і торговельних суперечок. Україна традиційно входить до п'ятірки провідних у світі експортерів зернових культур, а Польща, завдяки потужному сільськогосподарському фундаменту, є важливим членом ЄС і ключовим торговельним партнером України. Саме перетин інтересів цих двох країн у аграрній політиці відкриває унікальне поле для наукового дослідження.

Коли в лютому 2022 року розпочалася повномасштабна російська агресія проти України, питання продовольчої безпеки миттєво піднялося до статусу елемента глобальної безпеки. Через блокування традиційних чорноморських логістичних маршрутів країна була змушена переорієнтувати свої експортні потоки на захід, зокрема через територію Польщі. Така переорієнтація лише підсилювала внутрішньополітичні дискусії в Польщі, де місцеві аграрії висловлювали занепокоєння щодо падіння цін на зерно, надмірної конкуренції та зростання соціально-економічної напруги. У підсумку стратегічне партнерство набуло конфліктного відтінку, виявивши проблему балансування між солідарністю з Україною та захистом власних національних інтересів.

Дослідження польсько-українських аграрних взаємин дозволяє не лише розкрити економічну особливість взаємодії двох держав, а й виявити більш масштабні регіональні процеси, що відбуваються в Європі. Зіткнення інтересів у цій галузі слугує показником того, яким чином держави Центральної та Східної Європи формують свої позиції в умовах глобального аграрного ринку,

де важливі як місцеві, так і наддержавні фактори – зокрема Спільна аграрна політика ЄС.

Об’єкт дослідження – польсько-українські відносини в аграрній сфері.

Предмет дослідження – конфлікти інтересів і механізми досягнення компромісів у польсько-українських аграрних відносинах.

Метою дослідження є комплексний аналіз польсько-українських аграрних відносин, виявленні ключових чинників конфлікту та пошуку можливих компромісних рішень для їхнього врегулювання.

Для досягнення мети поставлено такі завдання:

1. Розкрити сутність аграрної політики як елемента міжнародних відносин.

2. Простежити історичні етапи становлення польсько-українських відносин у сільськогосподарській сфері.

3. Проаналізувати сучасний стан торговельно-економічної співпраці двох держав.

4. Виявити причини загострення аграрних суперечностей та їх вплив на політичний діалог між Україною та Польщею.

5. Оцінити роль Європейського Союзу та міжнародних організацій у регулюванні конфлікту.

6. Запропонувати можливі компромісні моделі співпраці у сфері аграрної політики.

Методи дослідження. У роботі застосовуються комплексні наукові підходи:

- історико-порівняльний – для аналізу історичних етапів розвитку польсько-українських відносин;

- системний – для виявлення взаємозалежності політичних, економічних і соціальних факторів у сфері аграрної співпраці;

- контент-аналіз – для дослідження позицій урядів, міжнародних організацій та експертних середовищ;
- статистичний – для оцінки динаміки торгівлі та експорту-імпорту аграрної продукції;
- інституційний – для дослідження ролі наднаціональних структур, насамперед Європейського Союзу.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що вперше комплексно розглянуто польсько-українські аграрні відносини не лише як економічне, а й як політичне та безпекове явище. У роботі по-новому проаналізовано «зернову кризу» 2022–2023 рр. та визначено її вплив на взаємини між країнами. Запропоновано власну модель вирішення аграрних суперечностей через поєднання механізмів ЄС, двостороннього діалогу й участі фермерських асоціацій, а також визначено шляхи підготовки України до інтеграції в аграрну політику ЄС.

Історіографічна та джерельна база дослідження: наукові статті українських і зарубіжних дослідників, монографії, документи урядових структур України та Польщі, статистичні матеріали Держстату України й Головного статистичного управління Польщі, нормативно-правові акти ЄС, аналітичні дані міжнародних організацій (FAO, OECD, Світовий банк), а також публікації у провідних медіа й звіти експертних центрів.

Апробація отриманих результатів. Міжнародна науково-практична конференція «Українська дипломатія: становлення, розвиток і перспективи» (м. Київ, 10 квітня 2025 р.)

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Основний текст роботи становить 71 сторінок. Список використаних джерел включає 75 найменувань, серед яких є публікації з міжнародних наукометричних баз

даних Scopus і Web of Science. У роботі подано таблиці що ілюструють основні тенденції польсько-українських аграрних відносин.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКИХ АГРАРНИХ ВІДНОСИН.

1.1. Аграрна політика як складова міжнародних відносин

У міжнародних відносинах аграрна сфера одночасно виконує дві ролі: з одного боку вона становить фундамент економічної стабільності держави, а з іншого – перетворюється на інструмент політичного впливу. У цьому контексті особливе значення набуває поняття «аграрна дипломатія». За словами К. Джума, «Формується новий напрям — аграрна дипломатія (агродипломатія), який виникає в міру того, як держави усвідомлюють спільність своїх екологічних умов та інтереси в аграрній торгівлі». [46, с. 1]. Її обов'язки охоплюють переговори про відкриття зовнішніх ринків для національних виробників, узгодження як тарифних, так і нетарифних регулятивних інструментів, а також формування позитивного образу держави як надійного постачальника продовольства. Як показує Дж. Клапп, продовольча допомога історично часто використовувалася донорами не лише з гуманітарною метою, а й для здобуття політичних вигод у країнах-реципієнтах. [20, с. 54]. Сучасна практика підкріплює це твердження: зернові й продовольчі ресурси все частіше стають не лише предметом політичних домовленостей, а й інструментом тиску на партнерів.

Тісно пов'язане з аграрною дипломатією, поняття «продовольча безпека» зафіксовано у документах Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (FAO). У Римській декларації 1996 року його формулюють так: «продовольча безпека існує тоді, коли всі люди у будь-який час мають фізичний, соціальний і економічний доступ до достатньої кількості безпечної й поживної їжі, яка відповідає їхнім дієтичним потребам і харчовим вподобанням для активного та здорового життя» [36, с. 4].

У наукових працях часто ставлять у центрі уваги багатовимірний характер цієї категорії. У звіті FAO 2015 року, наприклад, визначено чотири фундаментальні складові продовольчої безпеки: «доступність, доступ, використання та стабільність» [39, с. 12]. К. Барретт, розмірковуючи над цим, підкреслює, що «нестача продовольства або його нерівний розподіл у межах держави створює передумови для соціально-політичної дестабілізації, що може вилитися у протести, повстання і навіть війни» [17, с. 112].

У політичному вимірі цієї теми українські науковці бачать суттєве значення. Як слушно зауважує Ж. К. Сіднева, «важливою складовою національної безпеки України є продовольча безпека, від якої значною мірою залежить соціальна та політична стабільність у суспільстві, забезпечення населення продуктами харчування в достатньому обсязі, стійкий економічний розвиток держави» [11]. За словами С. Сидоренко, «євроінтеграційний курс України загострює необхідність адаптації аграрної політики до європейських стандартів, що створює як нові можливості, так і нові конфлікти інтересів» [10].

У працях закордонних дослідників дискусія про взаємозалежність продовольчої безпеки та глобальної торгівлі виявляється надзвичайно актуальною. Спираючись на висновки Т. Моргана щодо довгострокових умов торгівлі між аграрним і промисловим секторами, можна стверджувати, що міжнародна торгівля сільськогосподарською продукцією водночас виступає інструментом економічної інтеграції та потенційним джерелом конфліктів між різними групами інтересів. [53]. Тому СОТ та ЄС розробили комплекс регуляторних механізмів, спрямованих на зменшення напруги в аграрній політиці.

У межах Європейського Союзу зазначені підходи втілюються в інструменті Спільної аграрної політики (САР). Офіційні тексти Європейської

комісії підкреслюють, що «САП спрямована на підтримку фермерів, розвиток сільських територій і забезпечення стабільного постачання якісних продуктів для громадян ЄС [28]. Така політика чинить пряму дію на Польщу, як державу-члена ЄС, а також на Україну – сусідню країну, чиї кроки до інтеграції з європейським ринком часто супроводжують торговельні суперечки.

Узагальнюючи, варто зазначити, що поняття «аграрна дипломатія» і «продовольча безпека» перебувають у надзвичайно тісному взаємозв'язку. За словами Дж. Шоу, «продовольча безпека – стратегічна мета, тоді як аграрна дипломатія – засіб її досягнення» [64, с. 87]. Для України та Польщі, які мають значний сільськогосподарський потенціал, це питання виходить за межі простої економічної співпраці і безпосередньо формує їхню зовнішньополітичну стратегію.

Сільське господарство – це є лише економічна галузь, а й потужний рушій соціальної стабільності, працевлаштування населення та продовольчої безпеки, що, у свою чергу, безпосередньо формує зовнішньополітичний курс держави. Спираючись на підходи Т. Дж. Моргана щодо взаємозалежності аграрного сектору та макроекономічної стабільності, можна стверджувати, що аграрна політика одночасно впливає на внутрішню стійкість держави та визначає її можливості у міжнародних торговельних переговорах. [53].

По-перше, сільське господарство слугує економічним фундаментом дипломатії. У країнах-експортерах аграрна продукція становить головне джерело валютних надходжень і важливий чинник торговельного впливу. Бразилія, наприклад, збудувала повноцінну зовнішньо-політичну систему, орієнтовану на експорт сої, кави й цукру. Як підкреслює К. Гоупвелл, «Бразилія стала одним із найбільших і найконкурентніших експортерів аграрної продукції у світі, а ця позиція «перекладається» на політичний вплив

на глобальному рівні та забезпечує їй помітну роль у системі світового економічного врядування.» [43, с.156]. Подібну концепцію втілює Аргентина, де «зернова дипломатія» входить до числа провідних зовнішньополітичних інструментів.

По-друге, сільське господарство тісно переплітається з безпековим виміром міжнародних відносин. У звіті Світового банку за 2019 рік підкреслюється: «Сільське господарство, будучи найголовнішим споживачем природних ресурсів, є також головним фактором соціальної стабільності в країнах, що розвиваються» [70, с. 45]. Відтак будь-які дисбаланси у цій сфері можуть провокувати політичну напругу, конфлікти та міграційні кризи, що стає предметом занепокоєння міжнародних інституцій..

По-третє, аграрний сектор відіграє вирішальну роль у формуванні образу держави на світовій арені. У ХХ столітті США вже застосовували сільськогосподарські програми як інструмент «м'якої сили» Дж. Шоу у своїй праці зазначає: «американська програма “Food for Peace” не лише вирішувала гуманітарні проблеми, а й заклала основи геополітичного впливу США у країнах третього світу» [64, с. 134]. Тому аграрні ресурси можуть виступати стратегічним інструментом у просуванні державних інтересів. Європейський Союз, у свою чергу, реалізує аграрну політику через механізми Спільної аграрної політики (САР), що безпосередньо впливає на зовнішньополітичні взаємини з країнами-сусідами. У звіті Європейської комісії підкреслюється: «САР не лише підтримує фермерів Європи, але й формує європейську модель сільського господарства як глобальний стандарт, з яким мають рахуватися партнери» [29]. Для Польщі це відкриває доступ до фінансових ресурсів ЄС, а для України – вимушену адаптацію аграрної політики до європейських норм, що безпосередньо формує хід зовнішньополітичних переговорів.

По-четверте, сільське господарство може стати інструментом політичного тиску. Росія неодноразово використала експорт зерна й добрив як засіб впливу на держави Африки та Азії. Як свого часу наголошував міністр сільського господарства США Ерл Бутц, «їжа є зброєю, одним із головних інструментів у нашому дипломатичному арсеналі». [18]. У такому контексті контроль над продовольчими потоками стає вирішальним фактором геополітичного протистояння. Зрештою, сільське господарство впливає на зовнішню політику через процеси інтеграції. Держави, що прагнуть вийти на міжнародні ринки, вимушені пристосовувати свої аграрні стандарти, екологічні норми та регуляторні механізми до вимог міжнародних організацій. Українські науковці вказують, що «євроінтеграційний курс України поставив завдання не лише лібералізації торгівлі, а й поступового наближення аграрної політики до принципів САР, що створює новий вимір зовнішньополітичних викликів» [10].

Таким чином, сільське господарство у сучасних міжнародних відносинах є не просто економічним сектором, а одним із ключових факторів формування зовнішньої політики держав. Воно поєднує економічний, безпековий та іміджевий аспекти і виступає як інструмент співпраці, так і конкуренції на глобальній арені.

Поняття економічної безпеки у міжнародних відносинах включає в себе комплекс чинників, що забезпечують стабільний розвиток держав і глобальної системи. Одним із ключових серед них є аграрна політика, яка безпосередньо впливає на здатність держави гарантувати продовольчу стабільність, контролювати торговельний баланс і підтримувати політичну незалежність. Як зазначає О. Туєва, «Продовольча безпека є одним із ключових чинників сталого соціально-економічного розвитку будь-якої держави.» [12, с. 24].

Таким чином, аграрна політика виступає не тільки економічним інструментом, але й стратегічним фактором міжнародної безпеки. Аграрна політика формує зовнішньоекономічні позиції держави. Країни-експортери зернових і продовольчих товарів отримують можливість впливати на світову кон'юнктуру. Дж. Шоу слушно наголошує: «у світі після Другої світової війни продовольство стало тим самим інструментом міжнародної влади, що й нафта: воно здатне формувати альянси, визначати політичні орієнтири та змінювати баланси сил» [64, с. 91]. Цей підхід особливо актуалізувався у XXI ст., коли загострилися глобальні проблеми клімату, війни та логістики. Не менш важливою є залежність імпортерів. Держави, що критично залежать від імпорту продовольства, опиняються у вразливій позиції. За даними OECD, «імпортна залежність більш ніж на 50 % у сегменті зернових робить державу стратегічно нестійкою, оскільки будь-яке порушення поставок може стати тригером політичної та соціальної дестабілізації» [56, с. 67]. Це пояснює, чому багато країн Африки та Близького Сходу активно шукають довгострокові угоди з постачальниками продовольства. Крім того, аграрна політика є елементом протекціонізму. Європейський Союз через Спільну аграрну політику (CAP) демонструє як захист внутрішнього виробника впливає на міжнародну конкуренцію. У звіті Європейської комісії зазначається: «CAP має подвійний характер – з одного боку, вона сприяє стабільності внутрішнього ринку, з іншого – викликає конфлікти з третіми країнами через бар'єри доступу до європейського аграрного простору» [28]. Україна та інші партнери ЄС часто зіштовхуються саме з цими бар'єрами. Аграрна політика також має безпековий вимір у контексті воєн і криз. Російсько-українська війна показала, що продовольство може стати інструментом глобального шантажу. К. Барретт прямо пише: «використання продовольства як політичної зброї стало реальністю, і сучасні конфлікти засвідчують, що контроль над зерновими

потоками може бути ефективним засобом тиску на міжнародну спільноту» [17, с. 156]. Це підтверджує блокування Росією Чорноморських портів України у 2022 р., що викликало продовольчу кризу в Африці та на Близькому Сході. Для України та Польщі аграрна політика безпосередньо впливає на економічну безпеку регіону Центрально-Східної Європи. С. Сидоренко наголошує: «У 2022-2023 рр. польські рішення щодо імпорту українського зерна стали проявом того, як аграрна політика перетворюється на дипломатичний інструмент і джерело напруги в політичних відносинах між країнами.» [10]. Це засвідчує, що навіть союзники можуть опинитися по різні боки у питаннях аграрних інтересів.

Отже, аграрна політика є невід'ємною частиною міжнародної економічної безпеки. Вона визначає не лише рівень продовольчої самодостатності держави, але й формує її геополітичний статус, впливає на альянси та створює потенційні точки конфліктів. Саме тому вивчення польсько-українських аграрних відносин має ключове значення у контексті сучасних міжнародних викликів.

1.2 Теоретичні підходи до вивчення аграрних відносин у міжнародних студіях

Ліберальний підхід до дослідження міжнародних відносин і торгівлі – один із фундаментальних інструментів, якими намагаються розкрити роль аграрної політики в глобальному контексті. Його сутність полягає в упевненості, що відкриті ринки, зняття торгових бар'єрів і розширення співпраці створюють базис для зростання добробуту не лише окремих держав, а й усієї світової економіки. Як підкреслював Адам Сміт у класичній праці «Багатство народів»: «кожна країна виграє, якщо спеціалізується на тому, що вона може виробляти найбільш ефективно, і обмінюється надлишками з іншими» [65, с.212]. Д. Рікардо розвинув його ідеї у теорії порівняльних

переваг, підкресливши, що «торгівля дозволяє всім країнам отримувати вигоду, навіть якщо одна з них ефективніша у виробництві всіх товарів» [64, с. 94]. Ці положення заклали фундамент ліберальної парадигми, у якій аграрна сфера розглядається як простір для інтеграції ринків і взаємовигідної співпраці. Протягом ХХ століття неоліберальна традиція отримала новий імпульс для розвитку. Як зазначає Дж. Най, «економічна взаємозалежність у сфері торгівлі та інвестицій створює стимули для співпраці, зменшує ймовірність воєн і формує новий рівень міжнародної довіри» [55, с. 77]. У контексті аграрної політики це означає, що держави, які інтегруються у спільні ринки, отримують довгострокові економічні та політичні переваги.

Одним із яскравих прикладів втілення ліберального підходу слугує діяльність Світової організації торгівлі (СОТ). У її офіційних документах зазначається: «лібералізація торгівлі сільськогосподарськими товарами сприяла зростанню глобального експорту на понад 50 % у період 1995–2015 рр.» [74, с. 32]. Проте водночас СОТ визнає, що відкритість ринків посилила конкуренцію між розвинутими країнами та державами, що розвиваються. У Латинській Америці інтеграційні угоди, такі як Mercosur, сприяли зростанню аграрної торгівлі. Як підкреслює К. Гоупвелл, Бразилія «перетворилася з нетто-імпортера аграрної продукції на аграрно-експортну наддержаву». [44, с. 158]. Аналогічні процеси відбуваються в Африці з формуванням Африканської континентальної зони вільної торгівлі (AfCFTA), де аграрна продукція посідає ключове місце в інтеграційних угодах. У США ліберальний підхід проявився у створенні Північноамериканської угоди про вільну торгівлю (NAFTA). За даними Міністерства сільського господарства США, «торгівля аграрними товарами між США, Канадою та Мексикою зросла з 8,9 млрд дол. у 1993 році до 40 млрд дол. у 2015 році» [68, с. 14]. Цей приклад

показує, як лібералізація стимулює економічний ріст у сфері сільського господарства.

У європейському вимірі ліберальний підхід реалізується через інтеграцію аграрних ринків у межах Європейського Союзу. Польща після вступу до ЄС у 2004 р. відкрила свої ринки для спільної політики. Як зазначає польський економіст А. Ковальський, протягом першого десятиліття членства Польщі в ЄС вартість її агропродовольчого експорту до країн Союзу зросла більш ніж удвічі, що стало наслідком лібералізації доступу до спільного ринку та зняття митних бар'єрів [49, с. 23]. Для України значним кроком у реалізації ліберального підходу стало підписання Угоди про асоціацію з ЄС у 2014 році. У науковій літературі підкреслюється: «Присутність української аграрної продукції на зовнішніх ринках збільшилась завдяки впровадженню “заходів щодо лібералізації торгівлі з країнами ЄС та узгодження з іноземними партнерами міжнародних ветеринарних сертифікатів на експорт продукції тваринного походження» [2]. За даними Державної служби статистики України, експорт аграрної продукції до країн ЄС зріс із 4,6 млрд дол. у 2013 році до 7,3 млрд дол. у 2019 році [4].

Попри очевидні переваги, ліберальний підхід має низку недоліків. Як зазначає К. Барретт, «надмірна відкритість аграрних ринків може призвести до занепаду місцевого виробництва у країнах, що розвиваються, і підвищити їх залежність від імпорту» [17, с. 145]. Подібні проблеми спостерігалися у країнах Африки, де відкриття ринків для дешевих імпортованих товарів зруйнувало традиційні форми фермерського господарства. У випадку України й Польщі надмірна лібералізація також призвела до конфліктів. Польські фермери, отримавши конкуренцію з боку українського зерна після 2022 р., почали вимагати від уряду обмежувальних заходів. Це підтверджує, що без збалансованої регуляції ліберальний підхід може загострювати суперечності.

Отже, ліберальний підхід у теорії аграрних відносин дозволяє розглядати торгівлю як інструмент співпраці, інтеграції та зростання добробуту. Він підкреслює вигоди від відкритості ринків і глобальної взаємозалежності, однак водночас вимагає створення механізмів захисту від негативних ефектів конкуренції. Для польсько-українських відносин цей підхід є фундаментальним у поясненні динаміки співпраці та конфліктів у сфері сільського господарства.

Реалістична теорія міжнародних відносин виходить із припущення, що головним рушієм дії є національні інтереси та постійна боротьба держав за доступ до ресурсів. На відміну від ліберального підходу, який підкреслює взаємовигідність співпраці, реалізм сприймає аграрну політику як інструмент захисту вітчизняних виробників і гарантування стратегічної безпеки. Як підкреслював Г. Моргентау, «держави керуються передусім національними інтересами, визначеними у категоріях влади» [54, с. 25]; у цьому контексті сільське господарство розглядається як стратегічний ресурс, а контроль над ним це важливий елемент сили держави.

Реалістичний підхід пояснює широке застосування протекціонізму у світовій аграрній політиці. Як зазначає Р. Гілпін, «держави використовують тарифи, субсидії та квоти, аби обмежити залежність від зовнішніх постачальників і зберегти контроль над власними ринками» [42, с. 119]. Прикладом є Спільна аграрна політика ЄС (САР), яка спрямована на підтримку фермерів країн-членів. У звіті Європейської комісії підкреслюється: «САР покликана гарантувати справедливий рівень життя фермерів, стабілізувати ринки та забезпечити доступність продуктів для споживачів» [28]. Хоча офіційно САР обґрунтовується економічними та соціальними цілями, фактично вона є механізмом протекціонізму, що ускладнює доступ третіх країн, зокрема України, на європейський аграрний ринок.

У США діє аналогічна політика. Як зазначається у звітах Конгресового дослідницького сервісу США (CRS), програми державної підтримки сільського господарства – зокрема прямі виплати, страхування врожаю та компенсаційні механізми в межах Farm Bill – суттєво зменшують ризики фермерів, пов’язані з коливаннями цін і врожайності. Такі інструменти допомагають підтримувати рівень фермерських доходів, зміцнюють фінансове становище виробників та впливають на конкурентоспроможність США на світових аграрних ринках. [21]. У 2019 р. підтримка фермерів у США перевищила 22 млрд дол., що є показовим прикладом реалізму у дії.

У випадку Польщі реалізм особливо яскраво проявився під час «зернової кризи» 2022–2023 рр., коли польський уряд під тиском фермерських протестів тимчасово заборонив імпорту українського зерна. Як підкреслює польська дослідниця А. Ястржембець-Вітовська, продовольча солідарність з Україною поступово ускладнюється, оскільки польські фермери сприймають «солідарні коридори» та лібералізацію торгівлі як загрозу власним економічним інтересам, що змушує уряд дедалі більше зосереджуватися на їхньому захисті. [45, с. 162-163]. Це класичний приклад реалізму, де державна політика підпорядковується внутрішнім інтересам і потребам збереження соціальної стабільності. Українські науковці також відзначають, що протекціонізм Польщі мав передусім політичне підґрунтя. Як зазначає політолог В. Фесенко, для керівної польської партії «Право та Справедливість» сільське населення та фермери є ключовою електоральною цільовою групою, що безпосередньо впливає на її рішення щодо обмеження імпорту українського зерна [15]. Таким чином, аграрна політика стала фактором внутрішньополітичної стабільності та водночас джерелом міжнародних суперечностей.

Реалісти наголошують, що продовольство може бути інструментом тиску. К. Барретт підкреслює: «державна, яка не здатна забезпечити власне населення

продовольством, втрачає стабільність і стає вразливою до зовнішніх загроз» [17, с. 162].

Незважаючи на привабливість, реалістичний підхід має й свої недоліки. Критики стверджують, що надмірний протекціонізм може спровокувати економічну неефективність. Як зазначає Дж. Стігліц, «субсидії та мита з часом створюють залежність від державної підтримки і гальмують розвиток конкурентоспроможності» [66, с. 203]. Таким чином, прагнення до захисту іноді діє протилежно до очікуваного, залишаючи економіку менш гнучкою.

Реалістичний підхід дозволяє зрозуміти, чому держави у сфері аграрної політики часто обирають протекціонізм і захист національних інтересів замість лібералізації. Він пояснює дії Польщі у конфлікті з українським зерном, політику CAP у ЄС і підтримку фермерів у США. Водночас його недоліком є схильність до ізоляціонізму, що ускладнює міжнародну співпрацю.

Інституціоналізм у міжнародних відносинах ґрунтується на переконанні, що міжнародні організації та наднаціональні структури здатні зменшувати конфлікти й забезпечувати співпрацю між державами. На відміну від реалістів, які бачать міжнародну систему як арену боротьби за владу, інституціоналісти вважають, що правильно організовані інституції здатні створювати умови для довгострокової стабільності навіть у сфері аграрної політики. Як зазначає Р. Кеохейн: «інституції знижують транзакційні витрати, підвищують прозорість та формують очікування стабільності, що дозволяє державам довіряти одне одному навіть у середовищі анархії» [47, с. 87]. Саме це пояснює, чому країни погоджуються брати участь у багатосторонніх режимах врегулювання аграрної політики, навіть якщо вони обмежують їхню свободу дій.

Найбільш впливовою у цій сфері є Світова організація торгівлі (СОТ). У рамках Уругвайського раунду (1986–1994) було створено систему правил, яка

обмежує субсидії й захищає країни, що розвиваються, від надмірної конкуренції. У звіті СОТ наголошується: «Угода про сільське господарство (Agreement on Agriculture) стала першим всеосяжним документом, який регулює торговельні практики у глобальному аграрному секторі» [73, с. 15]. Вагому роль відіграє й Продовольча та сільськогосподарська організація ООН (FAO). У її документах зазначається: «FAO є провідним міжнародним форумом для вироблення політики у сфері сільського господарства та продовольчої безпеки» [38, с. 6]. Її програми з моніторингу голоду та технічної допомоги країнам, що розвиваються, стали інструментом глобального врядування. Організація економічного співробітництва та розвитку (OECD) здійснює оцінку аграрної політики країн-членів і готує рекомендації. У доповіді 2020 року підкреслюється: «координація аграрної політики у межах OECD сприяє гармонізації стандартів і зменшує торговельні суперечки між країнами-членами» [57, с. 23].

Європейський Союз є показовим прикладом наднаціонального інституціоналізму. Особливе місце займає Європейський Союз зі своєю Спільною аграрною політикою (CAP). Це яскравий приклад інституційного врядування, де рішення приймаються на наднаціональному рівні. У документі Європейської комісії наголошується: «CAP є не лише інструментом підтримки фермерів, але й політикою, яка забезпечує єдність ринку ЄС і стабільність у відносинах із третіми країнами» [28]. Для Польщі членство в ЄС означало отримання фінансових субсидій та доступу до єдиного ринку. Для України ж інституційний підхід реалізується через механізми Угоди про асоціацію. Як зазначають Гарасим та Онисько: «Експорт аграрної продукції України до країн ЄС значною мірою залежить від відповідності українських виробників європейським стандартам та вимогам, що зумовлює необхідність гармонізації нормативної бази та модернізації виробництва.» [2, с.130].

Інституціональний підхід має як позитивні, так і суперечливі аспекти, що стають предметом наукових дискусій. Прихильники інституціоналізму вважають, що саме міжнародні організації можуть бути арбітрами у врегулюванні аграрних конфліктів. Як зазначає Д. Лейк, міжнародні інституції виконують роль механізму стримування, оскільки держави «пов'язують себе інституціями, які обмежують те, як і коли вони можуть застосовувати силу», формуючи систему взаємного контролю та передбачуваності в міжнародних відносинах [51, с. 201]. Це підтверджується рішеннями СОТ у спорах щодо сільського господарства між США та ЄС, а також у конфліктах між Канадою та Бразилією. Однак критики зауважують, що міжнародні інституції не завжди ефективні. Як підкреслює М. Маджуеран, на практиці система глобального врядування побудована як ієрархія, що надає привілеї потужним державам, тоді як менші або менш впливові країни маргіналізуються, а пріоритети визначаються великими силами. [52]. Прикладом є постійні суперечки у СОТ, де країни, що розвиваються, звинувачують розвинені держави у збереженні прихованих форм протекціонізму.

Інституціоналізм пояснює, як держави в аграрній сфері створюють міжнародні режими та організації, щоб зменшувати конфлікти і забезпечувати співпрацю. Він дозволяє зрозуміти роль СОТ, FAO, OECD та ЄС у регулюванні аграрної політики. Для польсько-українських відносин інституціональний підхід є важливим, оскільки саме наднаціональні структури (ЄС, СОТ) часто визначають правила гри для обох сторін.

У сучасних міжнародних відносинах дедалі частіше використовується поняття «продовольча геополітика» (food geopolitics), яке поєднує економічні та безпекові аспекти аграрної політики. Ця концепція виходить з того, що продовольчі ресурси, подібно до енергетичних чи військових, можуть бути використані як інструмент геополітичного впливу та навіть зброя.

Як зазначає Д. Шоу: «у другій половині ХХ століття продовольство перетворилося на стратегічний ресурс, який використовується для підтримання політичних союзів, тиску на супротивників і забезпечення глобальної присутності великих держав» [64, с. 144]. Цей підхід дозволяє зрозуміти, чому питання зерна чи продовольчих поставок нерідко стають предметом міжнародних криз і конфліктів.

У політичних дослідженнях часто піднімають питання про те, як продовольчі ресурси можуть перетворитися на інструмент тиску. К. Барретт наголошує: «контроль над доступом до продовольства може бути настільки ж ефективним інструментом політичного тиску, як і військові або енергетичні ресурси» [17, с. 159]. Така практика має історичні паралелі. У 1970-х роках США ввели в дію так звану «зернову дипломатію», використовуючи експорт пшениці як інструмент політичного тиску на СРСР. За словами Дж. Шоу, «американські поставки зерна слугували своєрідним запобіжником, що дозволяв Вашингтону впливати на внутрішню стабільність Радянського Союзу» [64, с. 147].

Однак продовольча геополітика не обмежується лише «жорстким» виміром – у її арсеналі є і інструменти «м'якої сили». За спостереженням Дж. Клаппа, у перші десятиліття інституціоналізованої продовольчої допомоги донорські держави нерідко використовували її як інструмент геополітичного впливу – для позбавлення від надлишкового зерна та здобуття політичних вигод у країнах-реципієнтах. [19, с. 62]. Прикладом такої стратегії стала американська програма «Food for Peace», започаткована у 1954 р., яка демонструє, як продовольчі ресурси можна використовувати для формування позитивного образу країни та розширення її політичного впливу.

Європейський Союз також вдається до продовольчої допомоги як інструменту зовнішньої політики. У звіті ЄС за 2021 рік зазначено:

«продовольча підтримка – ключовий компонент гуманітарної дипломатії Європейського Союзу і підтвердження його ролі як глобального донора» [24]. Таким чином, продовольчі ресурси слугують не лише каналом міжнародної співпраці, а й формою політичного впливу.

Традиційно Україну називають «житницею Європи», і її аграрний сектор має вагоме глобальне значення. Ж. К. Сіднева зазначає, «Україна посідає важливе місце на світовому ринку продовольства, а стан її аграрного сектору та експортного потенціалу безпосередньо впливає на продовольчу безпеку багатьох країн». [11]. У 2021 році Україна забезпечувала понад 10 % світового експорту пшениці та кукурудзи, ставши ключовим постачальником для країн Африки та Близького Сходу [4]. Війна між Росією та Україною у 2022 р. підняла питання продовольчої геополітики на глобальний рівень. Блокування одеського й миколаївського портів миттєво створило зерновий дефіцит у держав, які надмірно залежали від українських поставок. За даними FAO, «понад 30 країн Африки на південь від Сахари отримували понад половину свого зернового імпорту з України та Росії» [40, с. 18]. Це показало, що продовольчі ресурси – не лише товар, а й вагомий елемент міжнародної безпеки.

Концепція продовольчої геополітики дозволяє пояснити, як аграрна сфера інтегрується у глобальні безпекові процеси. Продовольство може бути використане як «жорстка сила» (блокування експорту, контроль над поставками), так і як «м'яка сила» (гуманітарні програми, продовольча допомога). Україна та Польща, будучи активними учасниками аграрної торгівлі, безпосередньо залучені до цього процесу: для України аграрний експорт є фактором геополітичної ваги, для Польщі — джерелом внутрішньої стабільності та частиною європейської аграрної стратегії.

Висновки до Розділу 1

У першому розділі магістерської роботи розкрито теоретично-методологічний фундамент дослідження польсько-українських відносин в аграрній сфері. Аналіз літератури та обраних методологічних підходів дозволив сформулювати кілька суттєвих висновків.

1. Значення аграрної сфери у міжнародних відносинах

Сільське господарство виступає не лише економічною галуззю, але й важливим чинником політики, дипломатії та національної безпеки. У сучасних умовах аграрні відносини дедалі більше набувають стратегічного виміру, що підтверджується як українськими, так і зарубіжними дослідженнями.

2. Теоретичні підходи, які визначають аналіз аграрної політики

Огляд наукових традицій засвідчив, що жодна теорія міжнародних відносин не дає повного пояснення аграрних конфліктів.

- Лібералізм підкреслює вигоди від відкриття ринків і глобальної взаємозалежності, але недооцінює ризики конкуренції.

- Реалізм акцентує на протекціонізмі та національних інтересах, пояснюючи обмежувальні дії держав.

- Інституціоналізм показує роль міжнародних організацій (СОТ, ЄС, FAO, OECD) у врегулюванні суперечок.

- Концепція продовольчої геополітики інтегрує безпековий вимір, розглядаючи продовольство як інструмент «жорсткої» і «м'якої» сили.

Узгодження цих підходів дозволяє створити багатовимірну рамку для дослідження польсько-українських аграрних відносин..

3. Синтез отриманих результатів

Таким чином, Розділ 1 заклав концептуальне підґрунтя для дослідження. Було визначено:

- об'єкт, предмет і методологічну базу роботи;

- основні теоретичні рамки (лібералізм, реалізм, інституціоналізм, продовольча геополітика);

На підставі цих висновків переходимо до Розділу 2, де здійснюватиметься детальний аналіз етапів розвитку польсько-українських аграрних відносин, їхньої динаміки, проблемних ділянок і сучасних викликів.

РОЗДІЛ 2

ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКІ АГРАРНІ ВІДНОСИНИ: ДИНАМІКА РОЗВИТКУ, ВИКЛИКИ ТА КОНФЛІКТНІ ЗОНИ

2.1 Еволюція аграрних відносин України та Польщі (1991–2021 рр.)

Виділяється три етапи розвитку україно-польських відносин. Початковий етап (1991–2004 рр.): це формування торговельно-економічних зв'язків. Відновлення української державності у 1991 році відкрило нову главу у формуванні відносин із сусідніми країнами, зокрема з Польщею. Для обох держав сільське господарство залишалося стратегічно важливим: воно забезпечувало продовольчу безпеку, створювало робочі місця в сільській місцевості та генерувало валютні надходження. У цьому контексті польсько-українські аграрні зв'язки розвивалися на фоні широких економічних і політичних трансформацій – переходу від планової до ринкової економіки, пошуку нових торговельних партнерів і поступової інтеграції Польщі у європейські структури.

Першим вагомим кроком, що відкрив нову еру, стало підписання у 1992 році Договору про добросусідство, дружні відносини й співробітництво між Україною та Польщею – документу, який заклав фундамент економічних і торговельних зв'язків [9]. У ньому особливу увагу приділяли розширенню співпраці в галузі сільського господарства: обміну досвідом, технологіями та торгівлі продовольчими товарами.

У середині 1990-х років між урядовими комісіями з економічної співпраці почали піднімати на порядок денний питання аграрної політики. Як підкреслює І. Ю. Афанасьєв, «незалежна Україна та Польща вирізняються великим ступенем інтенсивності у відносинах, зокрема у сфері економіко-торговельних зв'язків» [1, с. 110].

У 1990-х роках торгова взаємодія між Україною й Польщею поступово підвищувалася, хоча залишалася порівняно скромною. За даними Держкомстату України, у 1995 році експорт аграрної продукції до Польщі склав лише близько 3% від загального обсягу сільськогосподарського експорту країни [4]. У цьому експорті перевагу мали зернові, олійні культури та цукор. Паралельно Польща активно постачала в Україну продукти харчової промисловості – м'ясні вироби, молочні продукти, кондитерські товари.

У звітах FAO, підготовлених наприкінці 1990-х, підкреслювалося, що «Україна й Польща формують комплементарну модель торгівлі: Україна постачає сировину, а Польща – готову продукцію» [33, с. 54]. Така організація торгівлі створювала певну асиметрію, яка, за прогнозами, мала впливати на характер майбутніх двосторонніх відносин. Варто пам'ятати, що аграрний сектор України у 1990-х переживав трансформаційну кризу: розпад колгоспної системи, приватизація земель, скорочення виробничих обсягів. Як зазначав О. Пасхавер, «1990-ті роки стали періодом різкого падіння ефективності аграрного виробництва та втрати зовнішніх ринків» [14, с. 52]. У цих умовах Польща виступала більш стійким партнером, який одночасно забезпечував збут власної продукції та обмежував доступ українських товарів на свій ринок через мита та санітарні бар'єри. У цей період Польща активно готувалася до вступу в Європейський Союз, що передбачало адаптацію аграрної політики до вимог Спільної аграрної політики (САР) Як підкреслює Є. Вілкін, «процес інтеграції Польщі до ЄС означав посилення регуляторних вимог і підвищення стандартів, що створювало виклики для сусідів, у тому числі України» [69, с. 19]. Фактично ще до того, як у 2004 році Польща офіційно приєдналася до Європейського Союзу, український експорт уже стикався з різноманітними бар'єрами, які суттєво підривали його здатність конкурувати. Це, у свою чергу, призвело до того, що аграрний потенціал співпраці залишався фактично

нереалізованим. Не менш важливим був і соціальний вимір: польські фермери сприймали українську продукцію як можливу загрозу. У звіті польського Інституту сільського господарства (Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej) за 2001 рік підкреслювалося: «доступ дешевої української сировини на польський ринок може підірвати економічну стабільність у сільських регіонах» [44, с. 66]. Це вказувало на ранні прояви конфлікту інтересів, які в наступні десятиліття лише посилювалися.

Отже, у проміжку 1991–2004 рр. розгорнулася хвиля становлення польсько-українських аграрних зв'язків, які тоді мали такі характерні ознаки:

- підписання перших двосторонніх угод і створення інституцій спільної співпраці;
- нерівномірна модель торгових відносин: Україна вивозила сировину, а Польща – готову продукцію.
- скромний рівень взаємної торгівлі на тлі економічних криз в Україні;
- наростання бар'єрних перепон, що виникають у процесі підготовки Польщі до приєднання до ЄС;
- Перші прояви конфлікту інтересів, коли українську продукцію сприймають польські фермери як загрозу.

Тоді, у цей проміжок, сформувалися передумови для наступного етапу (2004–2013 рр.), коли вступ Польщі до ЄС кардинально перебудував правила гри у сфері аграрної торгівлі й ще більше ускладнив умови українських експортерів.

Наступним етапом є період після вступу Польщі до ЄС (2004–2013 рр.). У травні 2004 року Польща вступила до Європейського Союзу, що стало знаковим етапом у переосмисленні її аграрної стратегії та суттєво вплинуло на взаємини з сусідніми державами, зокрема з Україною. Інтеграція у спільну аграрну політику ЄС (CAP) принесла фундаментальні зміни: переглянуто

структуру державної підтримки сільського господарства, оновлено механізми субсидування та встановлено нові правила доступу до ринку. Для України це відкривало нові перспективи, одночасно створюючи значні виклики.

Фінансові інструменти CAP відкрили перед польськими фермерами можливість отримати прями субсидії, скористатися програмами розвитку сільських територій і вільно торгувати на єдиному європейському ринку. Узагальнюючи висновки польської дослідниці А. Колодійчак, європейська інтеграція та інструменти Спільної аграрної політики створили для польських аграріїв значні можливості модернізації, що сприяло зростанню експорту та зміцненню їхньої конкурентоспроможності на ринках ЄС. [48]. За даними Eurostat, у 2004–2013 рр. польський аграрний експорт зріс майже утричі. Польща стала одним із провідних експортерів харчових продуктів у ЄС, особливо у категоріях м'яса, молочної продукції та перероблених товарів [30].

Польський шлях до Європейського Союзу ознаменував для України перехід від двостороннього регулювання торгівлі до наднаціонального – саме правила ЄС стали визначальними для доступу на польський ринок. Як зазнає Ф. Крисанов «санітарні й фітосанітарні заходи (СФЗ) у сфері сільського господарства, які необхідно привести у відповідність з SPS-регламентом ЄС, виступають значним бар'єром для експорту української аграрної продукції на ринок Євросоюзу.» [7, с. 118]. Звіт FAO 2006 року свідчить, що «польський ринок після приєднання до ЄС став значно більш захищеним, а доступ української сировини обмежився в основному зерновими культурами» [32, с. 33]. У цей час в експорті України до Польщі домінували кукурудза, пшениця та олійні культури, тоді як товари з високою доданою вартістю ледь мали шанс прорватися крізь суворі європейські бар'єри.

Торговельна структура між цими двома країнами виявлялася явно асиметричною: Україна переважно постачала сировину, а Польща надходила

в Україну готову продукцію й напівфабрикати. За словами А. Ястржембець-Вітовської, «українська продукція слугувала лише сировинним доповненням до європейського ринку, тоді як польські компанії посилювали свою присутність в Україні в сегменті харчової промисловості» [45, с. 160].

Таблиця 2.1

Зовнішня торгівля аграрною продукцією між Україною та Польщею (2004–2013 рр.), млн дол. США

Рік	Експорт України до Польщі	Імпорт із Польщі в Україну	Баланс
2004	320	410	-90
2006	360	510	-150
2008	480	720	-240
2010	510	980	-470
2012	620	1050	-430
2013	640	1180	-540

Джерело: складено автором на основі даних Держстату України, GUS Польщі, Eurostat [30; 5]

Таблиця демонструє, що в період 2004-2013 років спостерігалася стабільна тенденція: імпорт польської сільськогосподарської продукції в Україну явно переважає над українським експортом. Якщо у 2004 році негативне сальдо становило лише 90 млн доларів, то вже у 2013 році воно підскочило до понад півмільярда.

Особливу увагу варто приділити структурі польського експорту, яка явно орієнтується на готову продукцію:

Таблиця 2.2

Основні групи польського аграрного експорту до України, % від загального обсягу (2010 р.)

Група продукції	Частка %
Молочна продукція (сири, масло, сухе молоко)	28 %
М'ясо та м'ясопродукти	22 %
Кондитерські вироби та перероблені продукти	18 %
Овочі та фрукти	15 %
Інші	17 %

Джерело: Eurostat, Agricultural products trade statistics [30]

Виходячи з даних, Польща, спритно користуючись перевагами САР, швидко збільшувала експорт готових харчових продуктів у бік України. Це, у свою чергу, створювало помітну асиметрію у відносинах: Україна залишалась постачальником сировини, тоді як Польща зайняла вигідніше становище виробника з доданою вартістю.

На політичному рівні Польща посилила свій вплив як член ЄС, активно підтримуючи євроінтеграційні прагнення України. Однак у сфері аграрної політики позиція Польщі була суперечливою: з одного боку, Варшава виступала за співпрацю з Києвом, з іншого – захищала інтереси власних фермерів у Брюсселі. Як підкреслює Ї. Амброзьяк, Польща у відносинах з Україною в аграрній сфері виступає одночасно партнером і конкурентом, змагаючись з українськими виробниками на ринку агропродовольства ЄС [16].

Подвійний статус, про який йдеться, розкрив перед нами перші глибокі конфлікти інтересів, які згодом різко загострилися під час «зернової кризи» 2022-2023 років.

Отже, у проміжку 2004-2013 рр. домінували такі характерні особливості:

- інтеграцією Польщі в систему САР і суттєвою модернізацією її аграрного сектору;
- зміною правил доступу на польський ринок для українських виробників з національних на наднаціональні (правила ЄС);
- збереженням асиметричної структури торгівлі, де Україна постачала сировину, а Польща – готову продукцію;
- формуванням подвійної ролі Польщі – як партнера у політичному діалозі та конкурента у аграрній сфері.

Ці фактори підготували ґрунт для нового етапу після 2014 р., коли Угода про асоціацію між Україною та ЄС відкрила нові можливості для українського аграрного експорту, але водночас загострила конфлікти з Польщею.

Коли в червні 2014 року підписали Угоду про асоціацію між Україною та ЄС і поступово ввели Зону вільної торгівлі (DCFTA), яка офіційно набула чинності 1 січня 2016 року, це стало справжнім рубежем у розвитку українсько-польських економічних і аграрних відносин. У цей період торгова активність різко підскочила, українські виробники змушені були адаптуватися до європейських стандартів, проте поряд збереглася низка бар'єрів, що вказували на конфлікт інтересів.

Відкривши перед Україною можливість поступового зниження митних ставок і квот на низку сільськогосподарських товарів, DCFTA задала новий тон торговельним відносинам. В.О. Галан наголошує: «успішність інтеграції залежить від здатності України підвищити конкурентоспроможність, гармонізувати законодавство та знайти баланс між національними інтересами

й вимогами ЄС». [3, 107]. Зокрема, для таких позицій, як зерно та м'ясо птиці, ЄС встановив тарифні квоти, які українські експортери практично миттєво вичерпували. Не втрачаючи часу, польські фермери все частіше почали висловлювати занепокоєння, вказуючи на посилення конкуренції.

Динаміка експорту. У 2014–2021 роках зафіксовано суттєве підвищення обсягів вивізання української сільськогосподарської продукції до Польщі.

Таблиця 2.3

Динаміка експорту аграрної продукції України до Польщі (2014-2021рр), млн дол. США

Рік	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Експорт	420	510	640	780	910	960

Джерело: на основі даних Держстату України та Eurostat [4; 30]

З таблиці випливає, що після певного періоду стабілізації у 2014-2015 роках експорт різко підскочив, а найяскравіший приріст зафіксовано у 2016-2018 роках, коли на сцену вийшла DCFTA.

У зазначений період структура експорту зазнала суттєвого зрушення: частка продукції, що характеризується вищою доданою вартістю, почала поступово зростати.

Таблиця 2.4

Основні групи українського аграрного експорту до Польщі (2014-2021рр), % від загального обсягу.

Група продукції	2014	2017	2021
Зернові культури	55%	48%	42%

Олійні культури та олія	28%	30%	33%
Продукти переробки (борошно, кондитерські вироби, соки)	9%	13%	18%
Інші (м'ясо, молочні продукти, овочі)	8%	9%	7%

Джерело: на основі даних Eurostat та FAO [31; 33]

Таблиця демонструє, що, хоча зернові й надалі залишаються провідною категорією, частка переробленої продукції майже подвоїлася. Це вказує на певні успіхи українських виробників у пристосуванні до стандартів ЄС.

Хоча спостерігалось покращення, не можна було ігнорувати суттєві проблеми. По-перше, тарифні квоти залишалися малими, що обмежувало обсяг експорту. По-друге, українські виробники часто не могли конкурувати з польськими через масштабні субсидії CAP. Як зазначає Ї. Амброзьяк, «нерівність у рівнях державної підтримки створювала структурний дисбаланс у конкуренції між Україною та Польщею» [16]. Крім того, зберігалася й політична чутливість: польські фермери сприймали українську продукцію як загрозу своїм позиціям на внутрішньому ринку. У звіті OECD підкреслюється, що «поступове відкриття ринку ЄС для українських товарів супроводжувалося зростанням соціального напруження у прикордонних регіонах Польщі» [57, с. 34].

Період 2014–2021 рр. можна охарактеризувати такими тенденціями:

- значне зростання експорту української аграрної продукції до Польщі, особливо після 2016 р.;

- поступова диверсифікація експорту: хоча зернові зберігали домінування, частка перероблених товарів зростала;
- обмеження через тарифні квоти та жорсткі стандарти ЄС;
- збереження конкуренції з польськими виробниками, які мали переваги завдяки САР;
- посилення політичної чутливості аграрної теми у двосторонніх відносинах.

Цей етап став підготовчим ґрунтом до подій після 2022 р., коли війна в Україні радикально змінила умови аграрної торгівлі, зробивши Польщу ключовим транзитним коридором для українського експорту.

2.2. Польсько-українська аграрна торгівля у контексті європейської інтеграції

Коли Україна підписала Угоду про асоціацію й ввела Зону вільної торгівлі (DCFTA), Польща одразу виявилася одним із провідних торгових партнерів у аграрному секторі. За 2014-2021 рр. обсяги експорту різко підскочили; структура товарів трохи еволюціонувала, проте сировинна частка й надалі залишалася домінуючою.

Динаміка експорту. За даними Держстату та Eurostat, у 2014 році Україна постачала до Польщі сільськогосподарську продукцію на суму приблизно 420 млн доларів США. До 2021 р. цей показник виріс більш ніж удвічі, переступивши межу в 1 млрд доларів [4; 30]. Найбільш інтенсивне зростання спостерігалось у 2016–2018 рр., коли почала діяти DCFTA. Це пояснюється як зниженням тарифних бар'єрів, так і адаптацією частини українських виробників до європейських стандартів.

Таблиця 2.5

Динаміка експорту аграрної продукції України до Польщі (2014-2021рр) млн дол США

Рік	2014	2016	2018	2019	2020	2021
Експорт	420	640	910	960	890	1020

Джерело: Держстат України Eurostat [4; 30]

Таблиця чітко показує: навіть у період різноманітних криз, включно з пандемією 2020-го року, експорт не лише не скоротився, а й зберігався на досить високих рівнях. При цьому Польща крок за кроком закріплює свою роль як один із найважливіших ринків української агропродукції в ЄС.

Структура експорту. Хоча в традиційному експортному портфелі України домінують зернові та олійні культури, у 2014-2021 рр. частка товарів, які піддаються переробці, зростала:

- Зернові культури: у 2014 році вони становили майже 55 % від всього експорту, а у 2021 році — лише 42 %.

- Готові продукти (борошно, кондитерські вироби, соки): їхня частка піднялася з 9 % у 2014 р. до 18 % у 2021 р

- Олійні та продукти переробки олійних (соняшникова олія): зросли з 28% до 33%

- Інші товари (м'ясо, овочі, молочні продукти) трималися у межах 7–9 %.

Такі зміни пояснюються частковим «просуванням» українських виробників до сегменту продуктів з більшою доданою вартістю, хоча загальна сировинна орієнтація експорту зберігалася.

Вплив квот і регуляторних бар'єрів. Незважаючи на позитивну динаміку, український експорт до Польщі й надалі обмежувався низкою факторів:

- тарифні квоти ЄС на зернові та м'ясо птиці швидко вичерпувалися;

- високі санітарні та фітосанітарні стандарти залишалися бар'єром для частини українських виробників;
- конкуренція з польськими аграріями, які отримували субсидії CAP, знижувала конкурентоспроможність української продукції.

Як наголошує OECD, «нерівність у рівнях державної підтримки є головним чинником дисбалансу між аграрними секторами країн ЄС і їхніми сусідами» [57, с. 27].

Таким чином, у 2014–2021 рр. український аграрний експорт до Польщі характеризувався такими рисами:

- значне зростання обсягів (понад удвічі);
- поступове підвищення частки переробленої продукції;
- збереження домінування сировинних товарів;
- наявність регуляторних і квотних бар'єрів;
- посилення конкуренції з польськими виробниками.

Ці фактори визначили як позитивні тенденції співпраці, так і підґрунтя для подальших конфліктів у 2022–2023 рр., коли питання експорту зерна вийшло на рівень політичних криз.

Тим часом, коли український експорт зазвичай спирається на вивезення сировини, польські поставки в Україну переважають у вигляді готових, перероблених товарів. Така різниця впливає з того, що Польща вже давно функціонує в рамках Спільної аграрної політики ЄС (CAP), яка не лише забезпечує виробникам суттєві субсидії, а й активно стимулює модернізацію харчової промисловості.

Динаміка експорту. За даними Eurostat і Держстату України, у 2010 році Україна імпортувала польську аграрну продукцію приблизно на 980 млн доларів США, а в 2021 році ця сума вже перевищила 1,6 млрд доларів.[31; 2] Отже, темпи зростання польського експорту

виявились швидшими, ніж темпи українського експорту у Польщу, і це залишало торговий баланс між країнами в аграрному сегменті постійно від'ємним для України.

У структурі польського експорту, орієнтованого на Україну, переважають готові продукти харчування та напівфабрикати.

Таблиця 2.6

Основні групи польського аграрного експорту до України % від загального обсягу (2014-2021рр.)

Група продукції	2014	2017	2021
Молочні продукти (сири, масло, сухе молоко)	27%	29%	28%
М'ясо та м'ясопродукти	21%	22%	24%
Кондитерські вироби та перероблені продукти	18%	19%	20%
Овочі та фрукти	14%	12%	11%
Інші (корми, алкоголь, напої)	20%	18%	17%

Джерело: Eurostat, Держстат України [31; 2]

Як видно з таблиці, частка молочних і м'ясних товарів залишилася стабільно високою, тоді як в групі овочів і фруктів спостерігається поступове зниження. Це вказує на те, що Польща зайняла нішу у експорті готових харчових продуктів, які прямо конкурують з українськими виробниками на їхньому внутрішньому ринку.

Польське сільське господарство вирізняється рядом вагомих конкурентних переваг:

- прямі дотації CAP (згідно з підрахунками, польським фермерам щорічно надається підтримка в розмірі понад три мільярди євро [23]);
- інвестиції у переробку – оновлення технологічної бази молочної та м'ясної промисловості;
- дає можливість скористатися перевагами єдиного європейського ринку, який стимулює підвищення стандартів і скорочує витрати.

Як підкреслює А. Ястржембець-Вітовська, «український ринок, орієнтований на Польщу, став важливою платформою збуту продукції з високою доданою вартістю, що генерує робочі місця у польській сільській місцевості» [45, с. 165].

Значна частка польської продукції на українському ринку підвищує її політичний вплив. Польські фермерські асоціації, підкріплені урядовою підтримкою, захищають інтереси експортерів і одночасно наполягають на обмеженні надходження української сировини до ЄС. Така позиція створює подвійний тиск: з одного боку, Польща залишається партнером України в процесі євроінтеграції, а з іншого – прагне зберегти власні конкурентні переваги.

Отже, польський аграрний експорт в Україну за 2014–2021 рр. виявляв такі особливості:

- незмінним, стрімким зростанням, яке залишало позаду темпи українського експорту до Польщі;
- домінуванням готової продукції (молочні та м'ясні вироби, кондитерські товари);
- Переваги, які з'являються завдяки CAP і модернізації виробництва;
- завдяки політичній підтримці, польські виробники ставали значно впливовішими у переговорах.

Той же чинник зберіг асиметричність у двосторонніх торгових взаємовідносинах і підвищив інтенсивність конкуренції, що в 2022–2023 рр. виявилось у формі конфліктних протистоянь.

Географічне розташування Польщі робить її ключовим транзитним коридором для української аграрної продукції на ринок Європейського Союзу. Відсутність прямих морських маршрутів у періоди криз (наприклад, після 2014 р., а особливо після 2022 р.) значно підвищила роль польської території для експорту зерна, олійних культур та продуктів їхньої переробки.

Логістичний вимір. Завдяки своїм географічним та інфраструктурним особливостям Польща виконує функцію «воріт» України до ринку ЄС, що зумовлено такими факторами:

- розвиненій мережі залізничних переходів (Ягодин–Дорогуськ, Медика-Перемишль, Ізов–Грубешів), через які йде основний потік українського експорту;
- використанню польських портів (Гданськ, Гдиня, Щецин), які частково приймають українське зерно для подальшого транспортування;
- логістичній інфраструктурі Польщі, що інтегрована у європейські транспортні коридори TEN-T.

За оцінками Європейської комісії, ще до 2022 р. через Польщу проходило близько 15–20 % українського експорту аграрної продукції до ЄС [25].

З одного боку, транзитна функція Польщі створює для українських виробників нові можливості виходу на ринок ЄС. Польські логістичні компанії отримують прибуток від перевезень, зберігання і перевалки зерна. Таким чином, транзит формує своєрідну симбіотичну залежність: Україна потребує польської інфраструктури, а Польща отримує економічні вигоди.

З іншого боку, зростання транзиту нерідко викликало невдоволення польських фермерів. Вони сприймали значні обсяги українського зерна як

загрозу для власних доходів. Як підкреслює Ї. Амброзьяк, «транзитна функція Польщі у відносинах з Україною є одночасно і джерелом співпраці, і джерелом конфлікту» [16].

Польща використовує свій статус транзитного коридору як елемент політичного впливу:

- у відносинах з ЄС вона позиціонує себе як «захисник» внутрішнього ринку від надмірного українського імпорту;
- у відносинах з Україною – як «партнер», що відкриває двері до європейських ринків, але водночас ставить умови.

У звіті FAO зазначається, що «транзит через Польщу є стратегічним ресурсом, але водночас і вразливим місцем для українського аграрного експорту» [34, с. 66]. Ця подвійність особливо проявилася під час «зернової кризи» 2022–2023 рр., коли транзитна функція перетворилася на об'єкт політичних суперечок.

2.3. Конфліктні зони у польсько-українських аграрних відносинах

Одним із найбільш гострих і показових епізодів у польсько-українських аграрних відносинах стала так звана «зернова криза» 2022–2023 рр. Вона виникла на тлі російської агресії проти України, блокади Чорноморських портів та переорієнтації українського аграрного експорту на сухопутні маршрути, зокрема через Польщу. Цей процес загострив суперечності між економічними інтересами України та Польщі, вивівши їх у площину політичних конфліктів.

Передумови. До повномасштабного вторгнення Росії у 2022 р. близько 90 % українського зерна експортувалося морським шляхом. Блокада Чорного моря змусила Україну перенаправити потоки через західні кордони. Польща стала одним із головних транзитних напрямків. За даними Європейської

комісії, у 2022 р. обсяг українського зерна, що проходив через Польщу, зріс утричі порівняно з 2021 р. [26].

Перебіг кризи. Зростання обсягів українського зерна на польському ринку призвело до різкого падіння внутрішніх цін у Польщі. Польські фермери вважали, що українська продукція, яка мала транзитувати далі до інших країн ЄС чи третіх ринків, фактично залишалася на польському ринку. Це викликало масові протести — перекриття доріг, блокади прикордонних переходів, акції у Варшаві та Брюсселі.

Таблиця 2.7

Обсяг експорту українського зерна через Польщу (2021–2023 рр.), млн тонн

Рік	Загальний експорт зерна з України	Через Польщу	Частка Польщі у структурі експорту
2021	44,7	4,2	9%
2022	38,9	12,3	32%
2023	42,1	14,1	34%

Джерело: FAO, Європейська комісія, Держстат України [27; 3]

З таблиці видно, що частка Польщі у транзиті українського зерна після 2022 р. зросла майже вчетверо.

У квітні 2023 р. Єврокомісія пішла на безпрецедентний крок: дозволила Польщі, а також Угорщині, Словаччині, Румунії та Болгарії тимчасово заборонити імпорт українського зерна, дозволяючи лише транзит. Це рішення мало на меті заспокоїти фермерів, але водночас стало серйозним ударом по українських експортерах.

Зернова криза викликала загострення у відносинах між Києвом і Варшавою:

- Україна заявляла, що блокади польських фермерів є політично мотивованими і шкодять союзницьким відносинам;

- Польський уряд, особливо напередодні виборів 2023 р., змушений був враховувати інтереси сільського електорату, що робило його позицію жорсткішою;

- ЄС опинився у складній ситуації – балансує між підтримкою України та захистом внутрішнього ринку.

Як зазначає П. Коваль, «коли українське зерно заходить на європейський ринок, ринок збуту польського зерна скорочується», що фактично вказує на конкурентний характер аграрних відносин між двома державами [49].

«Зернова криза» стала симптомом глибших проблем у польсько-українських аграрних відносинах:

- залежності України від польської інфраструктури;
- вразливості польського внутрішнього ринку до української продукції;
- політичної чутливості аграрного питання у Польщі.

Цей конфлікт засвідчив, що навіть у контексті війни й стратегічного партнерства інтереси двох країн у сфері аграрної політики можуть різко розходитися.

Європейський ринок сільськогосподарської продукції — один із найбільших у світі, і саме тут стикаються інтереси України та Польщі. Хоча обидві країни мають розвинений аграрний сектор, їхні стартові умови та доступ до ресурсів суттєво відрізняються. Це створює відчутний дисбаланс у конкуренції.

Головною причиною структурної нерівності є Спільна аграрна політика ЄС (CAP). Польські фермери щорічно отримують понад 3 млрд євро субсидій [23], що дозволяє їм знижувати собівартість продукції та підтримувати конкурентоспроможність на внутрішньому та зовнішніх ринках.

Українські аграрії, у свою чергу, позбавлені такого рівня підтримки. Як зазначає OECD, «нерівність у рівнях державної допомоги між країнами ЄС та

їхніми сусідами створює структурний дисбаланс, що ускладнює інтеграцію останніх у європейські ринки» [57, с. 39].

Цінові дисбаланси. У результаті українська продукція конкурує переважно ціною, а не якістю чи брендом. Це видно на прикладі:

- кукурудзи та пшениці, де українське зерно дешевше, але стикається з квотними обмеженнями;
- соняшникової олії, яка залишається конкурентною завдяки масштабам виробництва, але поступається за переробленими товарами;
- м'яса птиці, де Україна демонструє високі темпи експорту, проте Польща активно лобіює обмеження для українських виробників у Брюсселі.

Як зазначає А. Ястржембець-Вітовська, «українська продукція розглядається як конкурент, здатний знизити ціни на внутрішньому ринку ЄС, особливо у сегменті зернових і м'яса птиці» [45, с. 150].

Лобізм польських фермерів у ЄС. Важливим чинником є активність польських фермерських асоціацій. Вони мають потужне представництво у Брюсселі і системно відстоюють обмежувальні заходи щодо української продукції. У 2018–2021 рр. польські лобістські групи неодноразово ініціювали перегляд квот на імпорт української кукурудзи та м'яса птиці [29]. Це означає, що для України конкуренція на європейському ринку відбувається не лише у площині економіки, але й у політико-інституційному вимірі.

Таким чином, конкуренція на європейському ринку між Україною та Польщею характеризується такими рисами:

- нерівність стартових умов через субсидії CAP;
- залежність України від низьких цін та сировинної орієнтації;
- загострення суперництва у стратегічних сегментах (зернові, олія, м'яса птиці);
- сильний вплив польського аграрного лобі у європейських інституціях.

Ці фактори перетворюють польсько-українську співпрацю в аграрній сфері на поле постійної конкуренції, яке лише загострюється у кризові періоди.

Аграрна сфера в Польщі має не лише економічне, а й вагоме політичне та соціальне значення. Сільське господарство залишається однією з ключових галузей, а польські фермери – важливим електоральним сегментом, здатним суттєво впливати на виборчі кампанії та політичні рішення. Саме тому суперечності у відносинах з Україною, зокрема у сфері торгівлі зерном, набувають у Польщі широкого суспільного резонансу.

Польські фермери традиційно становлять одну з найбільш активних соціальних груп у політичному житті країни. Як показує Ф. Форись, аграрні рухи та фермерські протести мають давню історію та відіграли значну роль у формуванні сучасних форм політичної мобілізації на польському селі. У 2000–2010-х роках саме фермерські організації залишалися важливими акторами, здатними впливати на політичний процес завдяки високому рівню самоорганізації та протестної активності. [41]. Зернова криза 2022–2023 рр. підтвердила цю тенденцію: уряд Польщі змушений був підтримати фермерів, навіть якщо це йшло врозріз із союзницькими відносинами з Україною. Як слушно зауважує польський оглядач П. Пацевич, «порушення інтересів фермерів і поразка PiS як «захисника польського села» були б для партії політичним самогубством». [61].

Польські політичні партії активно експлуатують аграрну тематику:

- праві сили акцентують на потребі «захисту польського фермера від несправедливої конкуренції»;
- ліберальні партії намагаються балансувати між підтримкою України та інтересами внутрішнього ринку;

- опозиційні політики нерідко використовують «українське питання» як інструмент критики уряду.

Це свідчить про те, що український аграрний експорт стає не лише економічною, а й політичною проблемою у Польщі.

Суспільне сприйняття. Якщо у 2022 р. на хвилі солідарності значна частина польського суспільства підтримувала безперешкодний доступ української продукції, то вже у 2023 р. настрої змінилися. Згідно з опитуванням CBOS, понад 60 % поляків вважали, що «українське зерно створює загрозу для польських фермерів» [19]. Це означає, що аграрна тема стала фактором суспільної втоми від війни та посилення прагматичних інтересів, які дедалі більше впливають на політику Варшави.

Соціально-політичний вимір польсько-українських аграрних відносин характеризується такими рисами:

- суспільні настрої у Польщі поступово зміщуються від безумовної підтримки України до вимог захисту власних економічних інтересів;
- аграрні суперечки стають індикатором ширших змін у польсько-українських відносинах.

Аграрні суперечки між Україною та Польщею у 2022–2023 рр. мали не лише економічний і політичний вимір, але й потужний інформаційний резонанс. Те, як медіа та політичні актори висвітлювали проблему «зернової кризи», суттєво впливало на суспільні настрої у Польщі й Україні, а також створювало поле для використання аграрної тематики у пропагандистських цілях.

У польських медіа аграрне питання стало однією з центральних тем. Провідні видання (*Rzeczpospolita*, *Gazeta Wyborcza*, *Polityka*) публікували матеріали, де українське зерно описувалося як «загроза для польських фермерів». Активно поширювалися історії про падіння цін на внутрішньому

ринку та фінансові втрати аграріїв. Як зазначає OSW (Ośrodek Studiów Wschodnich), «тональність польських ЗМІ у 2023 р. змістилася від співчутливої до більш критичної, підкреслюючи інтереси польського сільського господарства» [59, с. 15].

Українські ЗМІ, навпаки, акцентували на тому, що блокада експорту через Польщу є несправедливою і шкодить як українській економіці, так і глобальній продовольчій безпеці. У публікаціях «Економічної правди» та «Української правди» підкреслювалося, що Польща «ставить внутрішньополітичні інтереси вище за союзницькі зобов'язання». Це створювало ситуацію, коли обидві сторони формували взаємно протилежні наративи, що посилювало суспільне нерозуміння.

Особливо важливим чинником стала активність російської пропаганди. Кремлівські медіа та проксі-ресурси поширювали меседжі про те, що «українське зерно губить польське село», «Україна використовує Польщу», «Захід втомився від підтримки Києва». Ці наративи знаходили відгук у частини польських та українських медіа-просторів, посилюючи кризу довіри [22]. Дослідження EUvsDisinfo за 2023 р. виявило понад 150 випадків поширення дезінформаційних матеріалів, пов'язаних із темою українського зерна у Польщі [22]. Це свідчить про те, що аграрні суперечки стали полем для зовнішнього інформаційного втручання.

Польщі аграрна тема активно експлуатувалася у внутрішньополітичних дебатах. Опозиція звинувачувала уряд у «поступках Україні» та недостатньому захисті польських фермерів. У свою чергу уряд PiS використовував тему «захисту польського села» як елемент мобілізації електорату перед виборами 2023 р. В Україні медійний дискурс також мав політичне забарвлення: аграрні бар'єри трактувалися як «недружні дії союзника», що посилювало недовіру у суспільстві.

Інформаційно-пропагандистський вимір аграрних відносин України та Польщі характеризується такими рисами:

- медіа-поляризація: у Польщі – акцент на захисті фермерів, в Україні – на несправедливості обмежень;
- використання теми у внутрішній політиці обох країн;
- активне втручання російської дезінформації, яка підсилювала недовіру та посилювала конфлікт;
- зростання ролі інформаційних наративів, що перетворили аграрну суперечку на суспільно-політичну кризу.

2.4. Вплив війни 2022 р. на польсько-українські аграрні відносини.

Блокада чорноморських портів і перенаправлення експорту через Польщу

До початку повномасштабного вторгнення Росії у лютому 2022 року Україна експортувала близько 90 % своєї аграрної продукції морським шляхом через порти Чорного моря – Одесу, Чорноморськ, Південний, Миколаїв. Ці маршрути забезпечували відносно низьку собівартість транспортування та стабільність постачань на світові ринки. Україна традиційно займала одне з провідних місць серед експортерів зернових і олійних культур, постачаючи продукцію до країн Африки, Близького Сходу та Азії [35].

Після початку війни Росія заблокувала українські морські порти, що практично паралізувало звичні торговельні маршрути. У березні–травні 2022 р. експорт зерна впав утричі, що створило загрозу як для української економіки, так і для глобальної продовольчої безпеки. За оцінками FAO, понад 20 млн тонн зерна залишалося заблокованим у портах України навесні 2022 р. [67]. Ця ситуація змусила Україну терміново шукати альтернативні маршрути. Одним із ключових напрямів стала Польща, яка вже мала розвинену

інфраструктуру прикордонних переходів та залізничне сполучення з Україною.

З літа 2022 р. обсяги експорту українського зерна через Польщу різко зросли. До традиційних переходів (Ягодин–Дорогуськ, Ізов–Грубешів) додалися нові логістичні маршрути, а польські порти Гданська та Гдині стали активно приймати українське зерно для подальшої перевалки на глобальні ринки.

Таблиця 2.8

Експорт українського зерна через Польщу (2021–2023 рр.), млн тонн

Рік	Загальний експорт зерна з України	Через Польщу	Частка Польщі у структурі експорту
2021	44,7	4,2	9%
2022	38,9	12,3	32%
2023	42,1	14,1	34%

Джерело: на основі даних FAO, Єврокомісії та Держстату [35; 25].

З таблиці видно, що якщо у 2021 р. через Польщу йшло лише 9 % українського зернового експорту, то у 2022–2023 рр. цей показник зріс утричі. Польща фактично перетворилася на «зерновий коридор» України до ЄС і світових ринків.

Втім, різке збільшення обсягів експорту виявило низку проблем:

- різна ширина залізничних колій (1520 мм в Україні та 1435 мм у ЄС) призводила до значних затримок при перевантаженні вагонів на кордоні;
- обмежені потужності польських портів – Гданськ і Гдиня не були готові до такої кількості зерна;
- черги на кордонах сягали кількох діб, що збільшувало собівартість транспортування;
- недостатня кількість зерносховищ на польській території.

Єврокомісія у травні 2022 р. ухвалила спеціальну програму «Solidarity Lanes», яка передбачала фінансування для розвитку логістики та розширення пропускної спроможності польських коридорів [26].

Блокада чорноморських портів у 2022 р. різко змінила географію українського аграрного експорту. Польща стала ключовим транзитним хабом, через який проходило понад третину зернових поставок України. Це відкрило нові можливості, але водночас виявило інфраструктурні обмеження та стало підґрунтям для подальших торговельних конфліктів, що вибухнули у 2023 р.

Різке зростання транзиту української аграрної продукції через Польщу після 2022 року викликало суперечливу реакцію як у Варшаві, так і в Брюсселі. З одного боку, польська інфраструктура й логістичні компанії отримали значні вигоди, з іншого – польські фермери відчували різкий тиск на внутрішній ринок. Це призвело до серії політичних рішень, що балансують між підтримкою України та захистом польського аграрного сектору

У травні 2022 року Європейська комісія запровадила ініціативу «Solidarity Lanes» (Лінії солідарності), метою якої стало полегшення експорту української продукції через країни ЄС. Польща відіграла ключову роль у цій програмі завдяки:

- розширенню прикордонних переходів;
- виділенню додаткових вагонів-зерновозів та автотранспорту;
- модернізації портів Гданська та Гдині для перевалки зерна.

За оцінками Єврокомісії, у другій половині 2022 р. через «Solidarity Lanes» Україна змогла експортувати понад 15 млн тонн аграрної продукції, з яких близько половини пройшло територією Польщі [26].

Для польських логістичних компаній та портів ці зміни означали зростання доходів і нові можливості розвитку. Проте польські фермери сприймали ситуацію інакше:

- значні обсяги українського зерна, замість повного транзиту, залишалися на польському ринку;
- внутрішні ціни на зерно знизилися, що спричинило втрати для місцевих виробників;
- фермерські асоціації організували численні акції протесту, блокували дороги та прикордонні переходи.

У квітні 2023 р. Єврокомісія ухвалила безпрецедентне рішення: надала Польщі, а також Угорщині, Словаччині, Румунії та Болгарії право тимчасово заборонити імпорту української аграрної продукції (пшениці, кукурудзи, ріпаку, соняшнику), дозволяючи лише транзит. Це рішення мало подвійний характер:

- з одного боку, воно зняло напруженість серед фермерів у країнах Центральної Європи;
- з іншого – завдало серйозного удару по українських виробниках, які втратили доступ до частини ринку ЄС.
- Реакція Польщі ілюструє глибоку дилему:
- як союзник України Варшава активно підтримує Київ у політичному та військовому вимірах;
- як аграрна держава Польща захищає інтереси власних фермерів навіть ціною тимчасових торговельних обмежень.

У вересні 2023 р., напередодні парламентських виборів у Польщі, уряд Mateusza Morawieckiego продовжив заборону на імпорту українського зерна всупереч рішенням Єврокомісії. Це стало предметом гострих суперечок у відносинах Києва та Варшави.

Таким чином, реакція Польщі та ЄС на наслідки війни в аграрній сфері характеризується:

- прагненням забезпечити транзит української продукції через програму «Solidarity Lanes»;
- зростанням економічних вигод для логістики, але й збитків для польських фермерів;
- впровадженням тимчасових заборон на імпорт, які підривали довіру у відносинах між Україною та Польщею;
- політизацією аграрного питання, особливо у виборчий період.

У липні 2022 р. за посередництва ООН і Туреччини було підписано так звану «зернову угоду», яка дозволила частково відновити експорт через чорноморські порти. Водночас ця угода мала обмежений характер і не усунула ролі Польщі як ключового сухопутного транзитера. Коли Росія вийшла з угоди у липні 2023 р., транзит через Польщу знову став критично важливим.

Попри важливу роль у глобальному масштабі, польсько-українська співпраця мала суперечливий характер. З одного боку, спільні зусилля сприяли запобіганню голоду в Африці та стабілізації цін у світі. З іншого боку, внутрішні проблеми Польщі – невдоволення фермерів і політична конкуренція – послаблювали стійкість цієї співпраці. Як показують А. Садловський та співавтори, участь Польщі в транзиті українського зерна підвищує її міжнародну вагу в контексті подолання глобальної продовольчої кризи, але водночас створює ризик погіршення становища польських виробників зерна через «витік» українського зерна на внутрішній ринок [63, с. 115].

Отже, у глобальному вимірі війна 2022 р. перетворила Україну та Польщу на ключових гравців у системі продовольчої безпеки:

- Україна залишалася постачальником стратегічних аграрних ресурсів для світу;
- Польща забезпечила критичний сухопутний транзит;

- спільні дії допомогли уникнути масштабної продовольчої кризи у світі, але суперечності між партнерами проявилися навіть у цьому вимірі.

Таким чином, аграрна співпраця Києва та Варшави набула не лише двостороннього, а й глобального значення, що ще раз підкреслює стратегічний характер аграрного питання.

Висновки до розділу 2

Аналіз польсько-українських аграрних відносин упродовж 1991–2023 рр. дає підстави для формулювання низки ключових висновків, які пояснюють їхню динаміку та сучасний характер.

1. Історична еволюція (1991–2021 рр.)

На початку співпраця мала асиметричний характер: Україна експортувала сировину, Польща — готову продукцію. Вступ Польщі до ЄС у 2004 р. посилив цю нерівність, адже польські фермери отримали субсидії CAP, а українські виробники — нові бар'єри. Угода про асоціацію 2014 р. відкрила нові можливості, але квоти й різниця у підтримці залишили конфліктний потенціал.

2. Європейський контекст

Польща стала ключовим торговельним партнером України в агросекторі, але дисбаланс зберігався: польський експорт мав вищу додану вартість, тоді як український залишався сировинним. Польща також виконувала роль «транзитної брами» до ЄС, що поєднувало вигоди з ризиками.

3. Конфліктні зони

«Зернова криза» 2022–2023 рр. показала вразливість системи: український транзит спричинив протести польських фермерів і тимчасові обмеження ЄС. Конкуренція посилювалась через різні рівні субсидій CAP, а аграрна тема у Польщі стала частиною політичної боротьби. Інформаційні кампанії та дезінформація підсилювали недовіру.

4. Вплив війни 2022 р.

Блокада портів змусила Україну переорієнтувати експорт через Польщу. Програма *Solidarity Lanes* допомогла уникнути продовольчої кризи, але викликала внутрішню напругу в Польщі. Обидві країни стали ключовими гравцями глобальної продовольчої безпеки, проте внутрішні суперечності заважали реалізації спільного потенціалу.

Таким чином, польсько-українські аграрні відносини упродовж трьох десятиліть розвивалися у форматі «партнерство через конкуренцію». З одного боку, обидві країни мають спільні інтереси – інтеграція у європейський простір, забезпечення стабільності торгівлі, спільна відповідь на глобальні виклики. З іншого боку, асиметрії у структурі торгівлі, різний рівень підтримки сільського господарства та політичні інтереси призводили до періодичних конфліктів.

Війна 2022 р. загострила ці суперечності, вивівши аграрне питання на рівень не лише економічних, а й політичних та інформаційних криз. Це підтверджує, що аграрна сфера є одним із ключових і водночас найбільш проблемних елементів польсько-українських відносин.

РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ПОШУКУ КОМПРОМІСУ У ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКИХ АГРАРНИХ ВІДНОСИНАХ

3.1 Інституційні механізми врегулювання аграрних суперечностей

Аграрні відносини між Україною й Польщею не варто аналізувати поза інституційними рамками. Оскільки Польща — член Європейського Союзу, а Україна вже підписала Угоду про асоціацію та має перспективу вступу, механізми врегулювання конфліктів виходять за межі чисто двостороннього діалогу. Це багаторівнева система, що охоплює інститути ЄС, двосторонні комісії, міжнародні організації та професійні асоціації, і її ефективність залежить від політичної волі обох сторін.

Європейський Союз виконує функцію арбітра, підштовхуючи до розв'язання конфліктів і створення єдиних правил у аграрній сфері. Європейська комісія (DG AGRI, DG TRADE) контролює дотримання Угоди про асоціацію та вимог DCFTA, ухвалює проміжні торгові рішення й виплачує компенсації фермерам, які зазнали втрат через імпорту [57, с. 53]. Як підкреслює польський євродепутат Я. Ольбригт, «аграрне питання в українсько-польських відносинах не можна розглядати у двосторонньому вакуумі – воно є частиною ширшої європейської аграрної політики» [58, с. 54]. У стінах Європейського парламенту й Ради ЄС розгортається запальна дискусія про те, як знайти золоту середину між підтримкою України та захистом фермерів країн-членів. Традиційно польські депутати активно користуються цими майданчиками, просуваючи інтереси аграрного сектора.

Огляд практики Угорщини й Румунії: у 2023 році вони, подібно до Польщі, домагалися у ЄС дозволу на тимчасове обмеження імпорту українського зерна. Єврокомісія надала цю можливість п'яти державам – Польщі, Угорщині, Словаччині, Румунії та Болгарії – що свідчить про

гнучкість інституційних механізмів ЄС, хоча й посилило напруженість у взаєминах з Україною [27].

Двосторонні комісії та робочі групи дійсно відіграють ключову роль у синхронізації аграрної політики, у розв'язанні спірних питань і у формуванні спільних дій між Україною й Польщею. У 2014 році було засновано Українсько-польську міжурядову комісію з економічного співробітництва, яка включає аграрні підкомісії. Її головні завдання – гармонізувати стандарти, впроваджувати сертифікацію продукції та розв'язувати технічні питання [13]. У ході «зернової кризи» 2022–2023 рр. згадані органи головним чином виконували консультативну функцію. Як підкреслює Л. Амброзьяк, «у кризових умовах роль двосторонніх інституцій зводилася до підтримання контакту, проте реальні рішення ухвалювалися на рівні Єврокомісії» [16].

Огляд практики Болгарії: у 2023 рік болгарський уряд ініціював створення національної робочої групи, до якої залучили фермерські асоціації та експертів ЄС, щоб розрядити напруженість навколо українського зерна; завдяки цьому вдалося швидко сформувати спільну позицію в переговорах із Брюсселем [60, с. 12].

Застосування положень Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом створює правову підвалину для приведення національної аграрної політики у відповідність до європейських стандартів і одночасно сприяє поглибленню економічної інтеграції. Угода, підписана у 2014 р., передбачає чіткі механізми врегулювання суперечок. Зокрема, стаття 306 дозволяє розпочати консультації та сформувати арбітражну групу у випадку порушень [13, с. 421].

Огляд практики Молдови: у 2020 р. Кишинів ініціював консультації з ЄС через обмеження експорту вина. Хоча арбітраж так і не було створено, сам факт звернення дозволив Молдові отримати поступки [60, с. 17].

Інструменти СОТ та міжнародного арбітражу забезпечують державам можливість врегулювати торговельні спори у правовому полі, використовуючи механізми консультацій, спеціальних груп експертів та апеляційних органів, а також сприяють забезпеченню прозорості та дотриманню спільних правил міжнародної торгівлі. Оскільки і Україна, і ЄС є членами СОТ, аграрні суперечки можуть вирішуватися у її межах. Процедури СОТ передбачають консультації та створення панелей арбітрів. Для України цей механізм залишається «останньою інстанцією». Його слабкі сторони – тривалість (1–2 роки), складність у виконанні рішень і політична чутливість у воєнний час. У 2019 р. «Україна вже має досвід використання механізмів СОТ для захисту своєї металургійної продукції: у 2018 р. вона ініціювала спір проти Вірменії та Киргизстану щодо антидемпінгових мит на українські сталеві труби, що стало важливим прецедентом у її торговельній політиці.» [75].

Фермерські асоціації, що спілкуються між собою, створюють живий міст безпосередньої комунікації між представниками аграрного сектору, відкривають простір для обміну досвідом, дозволяють узгоджувати позиції щодо складних, спірних питань і формувати спільні пропозиції для урядів обох країн. Хоча контакти професійних організацій залишаються важливим, проте ще недостатньо розвинутим інструментом, саме вони підкреслюють фундамент такої взаємодії. У 2022–2023 роках польська Krajowa Rada Izb Rolniczych (KRIR) і українська Аграрна конфедерація провели кілька зустрічей, під час яких обговорювали транзитні гарантії, компенсації з фондів ЄС і перспективи спільних інвестицій. Взаємодія аграрних асоціацій може стати запобіжником політичних конфліктів, якщо сторони знайдуть мову професійної солідарності.

Огляд практики Румунії: у 2023р. румунські фермерські об'єднання підписали з урядом так званий «пакт про транзит», який встановив квоти й

визначив маршрути для українського зерна, а також значно зменшив кількість протестних акцій [60, с.19].

Таблиця 3.1

Рівні врегулювання аграрних суперечностей між Україною та Польщею

Рівень	Інститути	Приклади	Сильні сторони	Слабкі сторони
Наднаціональний (ЄС)	Єврокомісія, Європарламент, САР	Тимчасові заборони 2023 р.	Швидке реагування	Політична чутливість
Двосторонній	Українсько-польські комісії	Підкомісії з аграрних питань	Контакт між урядами	Низька ефективність у кризах
Міжнародний	СОТ, арбітраж	Скарга України до СОТ у 2018 р.	Юридична сила	Дуже повільно
Професійний	Аграрні асоціації	Зустріч KRIR та УАК у 2022 р.	Гнучкість, практичність	Відсутність обов'язковості

Інституційні механізми, що врегульовують аграрні суперечки, діють на різних рівнях – наднаціональному (ЄС), двосторонньому, міжнародному та професійному. Досвід Болгарії, Румунії й Молдови свідчить, що поєднання державних і громадських інституцій значно підвищує реактивність і результативність. Якщо Україна цілеспрямовано застосує ці інструменти, аграрна сфера може перетворитися з потенційного джерела конфлікту на майданчик для компромісів.

3.2. Економічні компроміси та торговельні угоди

Аграрні суперечності між Україною та Польщею можна зменшити лише через пошук економічних компромісів. Йдеться не про тимчасові політичні

домовленості, а про формування довгострокових механізмів, які забезпечували б вигоди для обох сторін. Ключовими інструментами є гнучке використання тарифних квот, створення спільних інвестиційних проєктів, розвиток логістичної співпраці та спільний вихід на треті ринки.

Переговори щодо тарифних квот і перехідних періодів є важливим інструментом узгодження торговельних умов, які дозволяють поступово адаптувати національні ринки та аграрну політику до вимог ЄС, водночас забезпечуючи захист чутливих секторів економіки. У рамках DCFTA між Україною та ЄС діють тарифні квоти на низку товарів (зернові, м'ясо птиці, цукор). Проблема полягає в тому, що українські виробники вичерпують квоти ще в перші місяці року, що створює напруженість серед фермерів країн-членів. Як підкреслює експерт ОЕСД, «квотна система у нинішньому вигляді створює дисбаланси: Україна не може повністю реалізувати свій експортний потенціал, а фермери ЄС почувуються незахищеними» [57, с. 112]. Можливими компромісами є збільшення квот на продукцію, яка має стабільний попит у ЄС; введення перехідних періодів для чутливих секторів (молочна продукція, м'ясо); запровадження «гнучких квот», які можуть автоматично зростати у випадку дефіциту [26, с. 25].

Огляд практики Румунії: у 2022–2023 роках уряд Румунії виявив готовність до компромісу, дозволивши українському зерну проходити через порт Констанца у транзитному режимі, при цьому наклавши обмеження на його продаж у межах національного ринку. Така «гібридна модель», за даними, суттєво пом'якшила протести місцевих фермерів [60, с. 14].

Спільні інвестиційні проєкти у переробну промисловість сприяють поглибленню економічної співпраці між Україною та Польщею, модернізації виробничих потужностей, створенню доданої вартості на місці та розширенню присутності на європейських ринках. Велика частина суперечностей виникає

через те, що Україна експортує переважно сировину, тоді як Польща постачає готову продукцію. Це створює асиметрію. Вирішенням може бути розвиток спільних інвестицій у переробку. Можливі напрями - спільні молочні та м'ясопереробні підприємства на території Польщі з використанням української сировини; інвестиції польських компаній у переробку зернових і олійних культур в Україні; створення виробничих кластерів для спільного експорту на треті ринки [71, с. 88].

Огляд практики Болгарії: у 2020 році Болгарія й Греція започаткували спільний кластер виробництва соняшникової олії, орієнтований на Туреччину та Близький Схід. Така ініціатива зменшила конкуренцію між країнами й забезпечила ефект масштабу [60, с. 19].

Використання польської логістичної інфраструктури дає змогу Україні ефективно інтегруватися до європейських транспортних мереж, забезпечувати безперервність експортних потоків та диверсифікувати маршрути постачання аграрної продукції на зовнішні ринки. Адже після блокади чорноморських портів Україна стала залежною від сухопутних маршрутів. Польща може розглядатися не лише як конкурент, а й як логістичний партнер. Європейська комісія у звіті *Solidarity Lanes* наголошує: «Польща отримала можливість стати ключовим логістичним хабом для України, однак для цього потрібні нові інвестиції у прикордонну та портову інфраструктуру» [26, с. 31]. Можливі рішення: довгострокова оренда елеваторів і терміналів у польських портах для українських експортерів; будівництво зерносховищ у прикордонних регіонах Польщі спільним коштом; модернізація залізничної інфраструктури за участі ЄС (механізм TEN-T) [57, с. 145].

Огляд практики Литви: у 2022 році вона запропонувала Україні спільно створити зернові термінали у Клайпеді для перевалки. Хоча їх масштаби

менші, ніж у польському проекті, цей досвід доводить можливість логістичного партнерства [60, с. 21].

Ще одним шляхом компромісу є розробка моделей спільного експорту в треті країни. Така ініціатива дозволить знизити конкуренцію в межах ЄС і одночасно зміцнити позиції України і Польщі на глобальних ринках. Як зауважують А. Садловський та співавтори, розвиток транзиту українського зерна через Польщу створює потенціал для кооперації на зовнішніх ринках, але лише за умови адаптації інфраструктури і конкурентноспроможності польських виробників, в іншому випадку – конфлікт інтересів може посилитися [63]. Можливі інструменти: створення спільних експортних брендів («Ukraine–Poland Agro»); участь у тендерах Світової продовольчої програми (WFP); формування логістичних альянсів для експорту в Африку та Азію [71, с. 91].

Огляд практики Франції та Німеччини виявляє, що в 2000-х роках обидві країни розвивали спільні експортні проекти на ринках Близького Сходу. Така кооперація послабила їхню конкуренцію в межах ЄС і створила підґрунтя для виграшу великих міжнародних тендерів [57, с. 167].

Таблиця 3.2

Потенційні економічні компроміси у польсько-українських аграрних відносинах

Напрямок	Приклад рішень	Переваги	Ризики
Квоти	Збільшення, перехідні періоди	Знімає напругу, дає час для адаптації	Опір з боку фермерів ЄС
Переробка	Спільні молочні та м'ясні підприємства	Додана вартість, нові робочі місця	Необхідні великі інвестиції
Логістика	Доступ до портів, будівництво складів	Розвиток прикордонних регіонів	Залежність від польських потужностей

Треті ринки	Спільні бренди, альянси	Зниження конкуренції у ЄС, розширення географії експорту	Потреба в узгодженій стратегії
-------------	-------------------------	--	--------------------------------

Українсько-польські економічні компроміси можуть базуватись на чотирьох головних напрямках: гнучкості тарифних квот, спільному розвитку переробної промисловості, логістичному партнерстві та кооперації на зовнішніх ринках. Приклади Румунії, Болгарії, Литви, Франції й Німеччини свідчать, що подібні моделі знижують конкуренцію і створюють синергічний ефект. Це дає можливість перетворити аграрну сферу, колишнє джерело постійних суперечностей, у основу взаємовигідної співпраці.

3.3. Соціально-політичний діалог та взаєморозуміння

Події 2022–2023 років показали: аграрні суперечки між Україною та Польщею швидко переходять з економічної площини у соціально-політичну. Польські фермери – важлива виборча сила, тож тема зерна впливає на рішення уряду. В Україні ця тема сприймається як перевірка справжнього партнерства. Тому потрібен не лише набір економічних рішень, а й постійний, відкритий діалог із людьми, прозорі правила транзиту та зрозуміла інформаційна робота [59, с. 12].

У Польщі, згідно з опитуванням, у 2023 році спостерігалася помітна зміна настроїв: більшість населення схвалювала тимчасове обмеження імпорту за умови збереження транзиту [19, с. 7]. Це, в свою чергу, вплинуло як на позицію уряду, так і на підходи Єврокомісії. Як наголошує ОЕСД, аграрна політика працює лише тоді, коли громадяни бачать справедливий розподіл вигод і витрат [57, с. 27]. Для України це означає роз'яснювати польським громадам, у чому саме полягає їхня вигода від транзиту (створення нових робочих місць,

підвищення інфраструктурного потенціалу, стабільність портових операцій) і одночасно підкреслювати, що зерно не «осідає» на польському ринку.

У період виборів у Польщі тема зерна легко стає політичною. Різні партії говорять про «захист польського села»; це штовхає владу до простих кроків на кшталт тимчасових заборон. OSW називає це «політично зручними, але не найкращими з точки зору довгого горизонту» рішеннями [59, с. 18]. Щоб уникати повторення криз, потрібні сталі правила, які діятимуть незалежно від того, хто при владі.

Базою довіри має стати повна прозорість транзиту. Єврокомісія у «Solidarity Lanes» пропонує цифрове відстеження вантажів, е-сертифікати, погоджені часові «вікна» на кордоні та публічні дані про обсяги в режимі «майже реального часу» [26, с. 31–33]. Для фермерів ключове – бачити, що вантажі проходять далі в ЄС або у треті країни. Це досягається простими кроками: пломби з RFID, «єдиний трекер» на всьому маршруті, щотижневі відкриті звіти, спільні аудити маршрутів.

Другий елемент – справедливі та швидкі компенсації для польських фермерів у прикордонних воєводствах. У 2023 році ЄС вже запуслав такі виплати, але фермери часто вважали їх недостатніми [59, с. 18]. Вихід – «перехідний конверт» на 2–3 роки з чіткою формулою розрахунку, календарем виплат і прив'язкою до участі у спільних проектах (склади, термінали, дороги). Справедливий розподіл витрат і вигод знижує напругу: Україна фінансує цифрове відстеження й гарантії транзиту, Польща забезпечує «швидкі вікна» на кордоні та співфінансує вузькі місця разом із ЄС [26, с. 34].

Третій елемент – нормальна, «нудна» комунікація замість емоційних хвиль. Detector Media та EUvsDisinfo фіксували багато дезінформаційних наративів про «українське зерно» у Центральній Європі [8; 22, с. 9–11]. Найкраща відповідь – регулярні факти: карти руху вантажів, пояснення

тарифів і субсидій, історії про спільні польсько-українські підприємства, робота з місцевими ЗМІ та аграрними школами. Коли інформація зрозуміла і повторювана, ґрунт для «скандалів» зникає [22].

Четвертий елемент – залучення фермерів до спільних інвестицій і подій. Якщо польські кооперативи і громади стають співвласниками логістичних чи переробних проектів із українськими партнерами, вони отримують пряму вигоду. Це зменшує бажання протестувати і переводить тему з «конфлікту» у «спільну справу». Паралельно варто робити прості речі: спільні агрофоруми, ярмарки, стажування, поїздки у порти Гданська й Гдині. Де люди бачать процес на власні очі – там менше страхів і домислів [59, с. 19].

Таблиця 3.3

Хто	Що для них головне	Чого бояться	Що допоможе
Польські фермери (прикордонні воєводства)	Стабільні ціни і збут	«Осідання» зерна, падіння цін, невідомість	Прозорий трекінг, швидкі виплати, участь у проектах
Порти й логістика Польщі	Завантаження і довгі контракти	Блокади, перебої, політичні паузи	Чіткі «вікна» пропуску, спільне планування, інвестиції TEN-T
Українські експортери	Передбачуваний транзит і час у дорозі	Закриті пункти, ручні заборони	Єдиний трекер, відкриті звіти, зрозумілі правила
Євроінституції	Стабільність ринку і солідарність	Соціальна напруга в країнах ЄС	Компенсаційні пакети, прозорі дані, тимчасові safeguard
Місцеві громади	Робота, дороги, екологія	Трафік, шум, «чужі вантажі»	Локальні проекти, брифінги, екомоніторинг

Таблиця 3.4

Що робимо на практиці

Інструмент	Як це працює	Що потрібно	Можливі ризики
Єдиний цифровий трекінг	RFID-пломби, е-сертифікати, публічні дашборди	Інтеграція з митницями, щотижневі звіти	Витрати на ІТ, захист даних
Компенсації ЄС	Швидкі виплати за чіткою формулою	Прозорий аудит, календар	Політизація, «моральний ризик»
«Вікна» на кордоні (SLA)	Гарантовані часи для зернових вантажів	Узгодження MRiRW–митниця–порти	Черги у пікові тижні
Спільні інвестиції	Склади, термінали, переробка за участі кооперативів	Співфінансування, довгі контракти	Затримки будівництва
Комунікація та антидезінфо	Карти руху, пояснювальні нотатки, робота з місцевими ЗМІ	Регулярність, простота мови	«Втома» від комунікацій

Соціально-політичний діалог – базова умова для будь-яких технічних домовленостей. Якщо є прозорий транзит, передбачувані компенсації, участь фермерів у спільних проектах і нормальна регулярна комунікація, тема зерна перестає бути «міною» у відносинах. Як пише OSW, рівень конфліктності зменшується настільки, наскільки зростає інституційна довіра [59, с. 22]; EUvsDisinfo додає: якщо ми не пояснимо процес самі, за нас це зробить чиясь пропаганда [22].

3.4. Перспективи інтеграції України до ЄС та їхній вплив на аграрну сферу

Майбутній вступ України до ЄС сильно вплине на сільське господарство обох країн. Головна рамка – Спільна аграрна політика ЄС (CAP/CAP), санітарні та фітосанітарні правила (SPS), «Зелений курс» і підхід «Від лану до столу». OECD наголошує: «інтеграція великої аграрної економіки потребує і

бюджетної гнучкості, і розумних правил» [57, с. 112]. Для Польщі це і виклик конкуренції, і шанс посилити роль логістичного хабу. Для України – стабільні правила, інвестиції та ширший ринок.

Що турбує Польщу. Польські фермери отримують істотні виплати за CAP (орієнтовно 200–250 євро/га) [57, с. 75; 23]. У разі приєднання України кошти CAP доведеться ділити з новим великим отримувачем, а конкуренція посилиться у зерні, олійних та птиці. Як застерігають польські аналітики, масштаб України може змінити баланс підтримки й підвищити чутливість у Центральній Європі [57, с. 91].

Членство відкриває доступ до ринку ЄС, інвестицій і програм розвитку села; це шанс модернізувати переробку, підвищити якість і стабільно планувати бізнес. Єврокомісія на прикладі Польщі показує: поступове входження в CAP і «домашня робота» з інституціями дають довгий ефект зростання [23].

Що треба узгодити з ЄС. Потрібно повністю впорядкувати SPS (вет- і фітослужби, лабораторії, е-сертифікати), впровадити цифрові реєстри для виплат CAP (IACS/LPIS), виконувати «зелені» вимоги (екосхеми, ґрунти, клімат) [57, с. 118; 23]. Це знижує недовіру і робить ринки передбачуванішими для обох країн.

У чутливих секторах необхідно застосовувати механізми, які дозволяють пом'якшити конкуренцію та запобігти загостренню торговельних суперечок. Найчутливіші напрями: зерно та олійні (можлива конкуренція, але й простір для спільних кластерів і експорту поза ЄС), птиця (доречні квоти з «плаваючим» допуском у разі дефіциту), молочка (довші перехідні періоди й програми якості для українських переробників), цукор і свинарство (адресні тимчасові запобіжники) [57, с. 126; 57, с. 104; 23].

Таблиця 3.5

Польща й Україна: що відрізняється і до чого це веде

Параметр	Польща	Україна	Що це означає
Типи господарств	Багато сімейних ферм, фрагментація	Дрібні господарства + великі агрокомпанії	Дизайн CAP має унікати перекосів
Сильні сторони	Молочка, м'ясо, переробка	Зерно, олійні, птиця	Тут виникає конкуренція і можливості кооперації
Інфраструктура	Потужна переробка і логістика	Експортна орієнтація, потрібна модернізація	Польща як хаб; спільні термінали й склади
Регуляції ЄС	Повна імплементація	Гармонізація триває	Потрібні перехідні періоди і техдопомога

Прозорі правила і захист від шоків. Щоб зменшити страхи, важливо мати зрозумілі «запобіжники»: гнучкі тарифні квоти (TRQ), тимчасові захисні клаузули в чутливих сегментах, спільні продажі на ринки Африки та Азії (у т.ч. тендери WFP), а також швидкі компенсації для уражених регіонів [57, с. 126]. Такі інструменти варто закласти від початку переговорів, а не «після конфлікту».

Поетапний план реалізації:

Етап I – підготовчий (до вступу).

На цьому етапі передбачено повну правову гармонізацію аграрного законодавства з нормами ЄС, а також створення ключових управлінських систем. Зокрема, має бути запущено Інтегровану систему адміністрування та контролю (IACS), яка відповідає за управління виплатами фермерам і контроль за використанням земель, та Систему ідентифікації земельних ділянок (LPIS), що забезпечує точний облік сільськогосподарських площ.

Окрему увагу приділяють посиленню санітарних і фітосанітарних стандартів (SPS) – вимог щодо безпечності харчових продуктів, здоров'я тварин і рослин. Крім того, запускаються пілотні програми «зелених» виплат, спрямовані на підтримку екологічно відповідального сільського господарства.

Етап II – перехідний.

На цьому етапі впроваджується поетапна система прямих виплат за правилами Спільної аграрної політики ЄС (CAP) з використанням дегресії — поступового зниження розміру підтримки, що дозволяє уникнути різкого навантаження на бюджет і поступово адаптувати виробників до нових умов. У секторах, що підлягають підвищеній чутливості, працюють спеціальні захисні інструменти (safeguard measures), що відкривають можливість на короткий термін обмежити імпорт або збалансувати ринок у разі надмірної конкуренції. Одночасно реалізуються програми оновлення переробної індустрії, орієнтовані на підвищення продуктивності та зміцнення конкурентоспроможності підприємств. Ключовою складовою, що зміцнює співпрацю з Польщею, є спільні логістичні проєкти – зокрема зведення нових і модернізація існуючих елеваторів, терміналів і залізничних вузлів, які поглиблюють інтеграцію України у європейські транспортно-торговельні мережі [57;].

Етап III – повна інтеграція.

На завершальному етапі планується узгодити рівень підтримки українських виробників зі стандартами, які вже діють у країнах-членах ЄС, тим самим створюючи рівні умови конкуренції на внутрішньому ринку Союзу. Україна повністю впроваджує «зелений» пакет інструментів CAP, що охоплює екологічні програми, вимоги щодо збереження біорізноманіття та підтримку сталого землекористування. Додатково українські виробники отримають можливість працювати без обмежень на єдиному ринку ЄС і долучатися до

спільних ініціатив з виходу на третій ринок, що дозволить розширити географію експорту та зміцнити позиції в глобальних аграрних ланцюгах постачання [23; 48].

Таблиця 3.6

Основні ризики і як їх зменшити

Ризик	Як проявляється	Що допоможе	Хто задіяний
Тиск на бюджет CAP	Менше грошей «на всіх»	Поетапні виплати, верхні ліміти, справедливий розподіл	ЄК, Рада ЄС
Цінова конкуренція	Тиск у молочці, птиці, цукрі	Тимчасові safeguard, гнучкі TRQ, спільний експорт поза ЄС	ЄК, уряди, асоціації
Різний рівень SPS	Недовіра, затримки партій	Інвестиції у лабораторії, е-сертифікати, спільні аудити	DG SANTE, міністерства
«Зелена асиметрія»	Різні витрати на екологію	Екосхеми від старту, спільні «вуглецеві» проекти	DG AGRI, фермери
Соціальна напруга	Протести у прикордонних регіонах	Компенсації, локальні інвестиції, регулярні брифінги	ЄС, воєводства, громади

Інтеграція України до ЄС у аграрній сфері – це не лише конкуренція, а й можливість для обох країн. Польща може зміцнити роль хабу й співінвестора; Україна – вийти з «сировинної пастки» і наростити переробку. Щоб уникнути конфліктів, потрібні прості речі: зрозумілі правила, перехідні періоди, прозорий контроль якості, «зелені» стимули, спільні продажі на треті ринки та компенсації там, де без них не обійтись. Як підкреслює Єврокомісія, «найдорожчий варіант – недофінансована інтеграція; найкращий – інвестиції в адміністрування, дані і довіру» [23].

Висновки до розділу 3

Аналіз сучасного стану польсько-українських відносин в аграрній сфері засвідчив: конфлікти інтересів не можна зняти окремими політичними рішеннями. Вони потребують комплексного підходу, який поєднує правові механізми ЄС, двосторонні домовленості та діалог на рівні фермерських організацій.

Відразу варто підкреслити, що будь-які економічні компроміси мають базуватись на чітко окреслених інструментах — тарифних квотах, перехідних етапах у так званих «чутливих» секторах, захисних клаузулах і, нарешті, спільних інвестиціях у переробку й логістику. Такий підхід допомагає зменшити асиметрію торгівлі, коли Україна переважно постачає сировину, а Польща – готову продукцію.

По-друге, варто затвердити роль Польщі як ключового логістичного хабу для українського експорту. Довгострокові контракти та спільне фінансування польських портів, терміналів і складських приміщень забезпечують стабільний транзит і суттєво знижують ризик блокад.

По-третє, соціально-політичний вимір має таку ж вагу, як і економічний. Протести польських фермерів ясно продемонстрували: без прозорості транзиту і швидких компенсацій довіра миттєво руйнується. Тому слід впровадити електронні сертифікати, систему відстеження вантажів, регулярно публікувати звіти про обсяги перевезень і забезпечити повну відсутність «осідання» зерна на польському ринку. Окрім цього потрібні програми підтримки прикордонних регіонів і активна комунікація, що роз'яснює суспільству переваги спільної співпраці.

По-четверте, перспектива входження України в ЄС підкреслює одночасно наявність ризиків і відкриття нових можливостей. Для Польщі це виглядає як загроза у вигляді перенаправлення коштів Спільної аграрної політики й посилення конкуренції; для України ж – шанс модернізувати виробництво,

отримати доступ до стабільних правових рамок і залучити інвестиції. Оптимальним кроком є поступова інтеграція, розбита на три чіткі етапи: підготовка (прийняття законодавчих актів, впровадження контрольних систем, тестові екосхеми), перехід (поетапне введення виплат, встановлення захисних механізмів у вразливих секторах, оновлення технологій переробки), повна інтеграція (вирівнювання рівнів підтримки, «зелений» пакет CAP, спільна торгівля на ринках ЄС і за їх межами).

Отже, підсумовуючи, розділ 3 доводить, що стабільність у польсько-українських аграрних відносинах реальна лише тоді, коли інституційні правила, економічні стимули та суспільний діалог діють у тісному взаємозв'язку. За такої синергії аграрна сфера перестає бути джерелом конфліктів і перетворюється на основу взаємовигідного партнерства, що вигідно обом сторонам і підсилює їхні позиції на глобальних ринках.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Дослідження польсько-українських відносин в аграрній сфері дало змогу комплексно проаналізувати еволюцію співпраці між двома державами, визначити ключові конфлікти інтересів та окреслити можливі шляхи їхнього врегулювання.

1. Аграрна політика як елемент міжнародних відносин

Сільське господарство сьогодні є не лише економічною галуззю, а й важливим чинником зовнішньої політики держав. Аграрна політика впливає на продовольчу безпеку, торговельний баланс і геополітичну стабільність. Для України та Польщі аграрна сфера стала не лише джерелом співпраці, а й інструментом формування зовнішньополітичного іміджу та зміцнення позицій у європейському просторі.

2. Історичні етапи становлення відносин

З 1991 року аграрна співпраця між Україною та Польщею пройшла кілька етапів – від початкового формування торговельних зв'язків до сучасного етапу, позначеного інтеграційними процесами. Вступ Польщі до ЄС (2004 р.) став переломним моментом: країна інтегрувалась у Спільну аграрну політику (САР), що посилює її конкурентні позиції. Водночас Україна залишалася поза межами цієї системи, що створило асиметрію у відносинах.

3. Сучасний стан співпраці

Польща є одним із головних торговельних партнерів України у сфері аграрної продукції. Торгівля має стабільну позитивну динаміку, однак залишається структурно нерівною: Україна постачає переважно сировину (зернові, олійні культури), а Польща – перероблену продукцію з високою доданою вартістю. Така модель взаємодії створює передумови для економічної напруги, особливо в періоди ринкових коливань.

4. Причини загострення суперечностей

Головними чинниками конфліктності стали різниця в рівнях державної підтримки (CAP у ЄС та її відсутність в Україні), конкуренція на європейському ринку, політична чутливість аграрної теми у Польщі та поширення дезінформації. «Зернова криза» 2022–2023 рр. стала проявом глибших структурних проблем, коли економічні питання набули політичного й емоційного характеру.

5. Роль ЄС та міжнародних організацій

Європейський Союз виступає основним регулятором аграрної політики у регіоні. Саме Єврокомісія запровадила механізми підтримки – програму Solidarity Lanes, тимчасові обмеження на імпорт і компенсаційні пакети для фермерів. Важливу роль відіграють також FAO, OECD і COT, які забезпечують аналітичну підтримку, координацію стандартів і можливість арбітражного врегулювання спорів. Проте ефективність цих механізмів залежить від узгодженості позицій України та Польщі.

6. Компромісні моделі співпраці

Майбутнє польсько-українських аграрних відносин лежить у площині співробітництва, а не суперництва. Серед перспективних напрямів – спільні інвестиції у переробну промисловість, розвиток логістичних хабів, кооперація на зовнішніх ринках, створення спільних експортних брендів і цифрова прозорість транзиту. У контексті майбутнього вступу України до ЄС важливо узгодити механізми підтримки, перехідні періоди та спільні «зелені» стандарти.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що аграрна сфера є одночасно джерелом напруги й потенціалом зближення між Україною та Польщею. Її стабілізація можлива лише через системний діалог, рівноправні правила, інституційну довіру та спільну орієнтацію на європейські стандарти. Тоді

польсько-українське партнерство з «конкурентного» може стати стратегічним – і для регіональної стабільності, і для продовольчої безпеки Європи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Афанасьєв І. Ю. Польсько-українські відносини 1991–1999 рр. в українських наукових та публіцистичних працях // Магістеріум. Історичні студії. – Київ : Стилос, 2001. – Вип. 7. – С. 108–113.
2. Гарасим П. В., Онисько С. М. Експорт аграрної продукції України в умовах воєнного стану // Economy and Society. – 2023. – № 52. – С. 123–130. Режим доступу: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-52-18> (дата звернення: 13.07.2025).
3. Галан В. О., Самойлова А. Р. Євроінтеграція аграрного сектора України: виклики та перспективи виконання зобов'язань // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». – 2025. – Вип. 89-4. – С. 107–117. – Режим доступу: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.89.4.16> (дата звернення: 28.07.2025).
4. Державна служба статистики України. Зовнішня торгівля України товарами у 2019 році. – Київ : Держстат, 2020. – 215 с.
5. Державна служба статистики України. Зовнішня торгівля України товарами у 2021–2023 рр. – Київ : Держстат, 2024. – 290 с.
6. Державний комітет статистики України. Зовнішня торгівля України товарами у 1995 р. – Київ : Держкомстат, 1996. – 210 с.
7. Крисанов Д. Ф. Інтеграція аграрного сектору України до внутрішнього ринку ЄС: виклики та перспективи // НАН України Режим доступу: https://eaprk.com.ua/web/uploads/pdf/1_merged-68-78.pdf (дата звернення: 21.07.2025).
8. Detector Media. Інформаційні атаки на тему «українського зерна» у ЄС. – Режим доступу: <https://ms.detector.media/propaganda-ta-vplivi/post/33872/> (дата звернення: 28.07.2025).

9. Договір між Україною і Республікою Польща про добросусідство, дружні відносини і співробітництво від 18 травня 1992 р. – URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_172 (дата звернення: 23.07.2025).
10. Сидоренко С. Польща захищається від України: 9 тез про причини та наслідки [Електронний ресурс] // Європейська правда. – 17 квітня 2023. – Режим доступу: <https://www.eurointegration.com.ua/experts/2023/04/17/7159978/> (дата звернення: 28.07.2025).
11. Сіднева Ж. К. Продовольча безпека України: проблеми та перспективи // Економіка. Фінанси. Право. – 2014. – № 5.
12. Туєва О. М. Окремі правові аспекти моніторингу та оцінки стану забезпечення продовольчої безпеки // Право та інновації. – 2024. – № 2(46). – С. 125–135. Режим доступу: <https://pti.org.ua/index.php/ndipzir/article/download/1150/830> (дата звернення: 28.07.2025).
13. Угода про асоціацію між Україною та ЄС від 27 червня 2014 р. – Київ : Верховна Рада України, 2014. – 906 с.
14. Пасхавер О. Аграрний сектор України: проблеми трансформації // Економіка України. – 2002. – № 6. – С. 48–56.
15. Фесенко В. Польща і ще дві країни продовжили ембарго на українське зерно: які причини [Електронний ресурс] / Віра Коновал, коментар Володимира Фесенка // 24 Канал. – 16.09.2023. – Режим доступу: https://24tv.ua/embargo-ukrayinske-zerno-polshha-inshi-krayini-blokuyut-eksport_n2393423 (дата звернення: 28.07.2025).
16. Ambroziak Ł., Szczepaniak I., Bułkowska M. Competitive Position of Polish and Ukrainian Food Producers in the EU Market // Agriculture. - 2024. - Vol. 14, No. 12, Article 2104. Режим доступу: <https://doi.org/10.3390/agriculture14122104>

17. Barrett C. Food Security and Sociopolitical Stability. – Oxford : Oxford University Press, 2013. – 432 p.
18. Butz E. L. “Food is a weapon. It is now one of the principal tools in our negotiating kit.” // TIME. – 1974, 11 Nov. Режим доступу: <https://time.com/archive/6845357/special-section-what-to-do-costly-choices>
19. CBOS. Polacy wobec wojny na Ukrainie i kryzysu zbożowego. Komunikat z badań nr 69/2023 – Warszawa : CBOS, 2023. – 14 с.
20. Clapp J. Hunger in the Balance: The New Politics of International Food Aid – Ithaca : Cornell University Press, 2012. – XXII, 201 с.
21. Congressional Research Service. U.S. Farm Programs: Background and Issues for the 2018 Farm Bill : CRS Report R44701. – Washington, D.C., 2017. – 45 p.
22. EUvsDisinfo: Ukrainian grain fills European granaries and breaks EU unity . Режим доступу: <https://euvsdisinfo.eu/report/ukrainian-grain-fills-european-granaries-and-breaks-eu-unity/> (дата звернення: 25.07.2025).
23. European Commission. CAP in your country – Poland. – Brussels : European Commission, 2020. – 45 p.
24. European Commission. EU humanitarian aid and food security. – Brussels : EC, 2021. Режим доступу: https://ec.europa.eu/echo/what/humanitarian-aid/food-security_en (дата звернення: 10.07.2025).
25. European Commission. EU-Ukraine Deep and Comprehensive Free Trade Area: Annual Report 2020. – Brussels : European Commission, 2021. – 89 p.
26. European Commission. Solidarity Lanes: EU–Ukraine trade in agricultural products. – Brussels : European Commission, 2023. – 54 p.
27. European Commission. Temporary safeguard measures on Ukrainian grain. – Brussels : EC, 2023. – 37 p.

28. European Commission. The Common Agricultural Policy at a glance. – Brussels : ЕС, 2020. – Режим доступа: <https://ec.europa.eu/info/food-farming-fisheries/key-policies/common-agricultural-policy> (дата звернення: 28.07.2025).
29. European Parliament. Report on the implementation of the EU-Ukraine DCFTA. – Brussels : European Parliament, 2021. – 62 p.
30. Eurostat. International trade in goods statistics by product group. – Brussels : Eurostat, 2014. – Режим доступа: <https://ec.europa.eu/eurostat> (дата звернення: 16.07.2025).
31. Eurostat. International trade in agricultural products, 2014–2021. – Brussels : Eurostat, 2022. – Режим доступа: <https://ec.europa.eu/eurostat>
32. FAO. Agricultural Policy Reform and Trade in Transition Economies. – Rome : FAO, 2006. – 95 p.
33. FAO. Agricultural Trade and Food Security in Transition Economies. – Rome : FAO, 1999. – 112 p.
34. FAO. Food Outlook. Biannual Report on Global Food Markets. – Rome : FAO, 2021. – 156 p.
35. FAO. Grain Market Review 2023. – Rome : FAO, 2023. – 98 p.
36. FAO. Rome Declaration on World Food Security and World Food Summit Plan of Action. – Rome : Food and Agriculture Organization, 1996. – 43 p.
37. FAO. The importance of Ukraine and the Russian Federation for global agricultural markets. – Rome : FAO, 2022. – 45 p.
38. FAO. The State of Food and Agriculture 2020. – Rome : FAO, 2020. – 190 p.
39. FAO. The State of Food Insecurity in the World 2015. – Rome : FAO, 2015. – 62 p.
40. FAO. The State of Food Security and Nutrition in the World 2022. – Rome : FAO, 2022. – 260 p.

41. Foryś G. Protest activity and processes of social and political mobilization among Polish farmers: the past and the present // Proceedings of the XXVIII European Society for Rural Sociology Congress. – Trondheim : ESRS, 2019. – P. 1–12.
42. Gilpin R. Global Political Economy: Understanding the International Economic Order. – Princeton : Princeton University Press, 2001. – 423 p.
43. Hopewell K. A changing role for agriculture in global political economy? Brazil's rise as an agro-power // The Global Political Economy of Raúl Prebisch / ed. by M. E. Margulis. – New York : Routledge, 2017. – P. 155–171.
44. Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej. Raport o stanie rolnictwa w Polsce 2001. – Warszawa : IERiGŻ, 2001. – 185 s.
45. Jastrzębiec-Witowska A. Food Solidarity Battles: The Case of Poland After the Russian Aggression on Ukraine // Studia Europejskie – Studies in European Affairs. – 2023. – №4. – P. 153–171.
46. Juma.C AgroDiplomacy: Growing Relations between Latin America and Africa // Comentarios. – 2011. – No. 96. – P. 1–6.
47. Keohane R. After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy. – Princeton : Princeton University Press, 1984. – 290 p.
48. Kołodziejczak A. Obszary wiejskie w zintegrowanym planowaniu rozwoju : монографія. – Познань (Poznań) – 2022. – 184 с.
49. Kowal P. „Kiedy ukraińskie zboże wchodzi na rynek europejski, zmniejsza się rynek zbytu dla polskiego zboża” : інтерв'ю / P. Kowal // Sestry.eu. – 2024. – 23 лютого. – Режим доступу: <https://www.sestry.eu/pl/artykuly/pawel-kowal-polscy-rolnicy-nie-wiedza-ze-do-europy-trafia-rosyjskie-zboze> (дата звернення: 19.07.2025).
50. Kowalski A. Polska gospodarka żywnościowa po dziesięciu latach członkostwa w Unii Europejskiej // Zagadnienia Doradztwa Rolniczego. – 2016. – № 2. – С. 21–33.

51. Lake D. A. Institutions, Strategic Restraint, and the Rebuilding of Order After Major Wars : монографія / D. A. Lake. – Princeton : Princeton University Press, 2010. – 219 p.
52. Majueran M. China's Global Governance Initiative is timely call for reform // China's Diplomacy in the New Era. – 2025. – 9 Sept. – Режим доступу: https://en.chinadiplomacy.org.cn/2025-09/09/content_118069040.shtml (дата звернення: 14.07.2025).
53. Morgan The Long-Run Terms of Trade between Agriculture and Manufacturing // Economic Development and Cultural Change. – 1959. – Vol. 8, № 1. – P. 1–23.
54. Morgenthau H. Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace. – New York : Knopf, 1948. – 489 p.
55. Nye J. Understanding International Conflicts: An Introduction to Theory and History. – New York : Longman, 2009. – 276 p.
56. OECD. Agricultural Outlook 2018–2027. – Paris : OECD Publishing, 2018. – 200 p.
57. OECD. Agricultural Policy Monitoring and Evaluation 2020. – Paris : OECD Publishing, 2020. – 250 p.
58. Olbrycht J. Agricultural policy and EU enlargement: the case of Poland // European Review. – 2021. – Vol. 29, №2. – P. 50–64.
59. OSW – Ośrodek Studiów Wschodnich. Sąsiedzkie waśnie. Problem ukraińskiego zboża na rynkach Europy / M. Boczkowski // Komentarze OSW. – 2023. – Nr 521.
60. OSW – Ośrodek Studiów Wschodnich. Reakcje na zniesienie przez UE ograniczeń na import zboża z Ukrainy / S. Matuszak, I. Gizińska, K. Dębiec // Analizy OSW. – 2023. – 18 września.
61. Pacewicz P. Zakaz wwozu żywności z Ukrainy: czemu i komu ma służyć? // Zakaz wwozu żywności z Ukrainy: czemu i komu ma służyć? - OKO.press

62. Ricardo D. *On the Principles of Political Economy and Taxation*. – London : John Murray, 1817. – 298 p.
63. Sadłowski A., Brdulak J., Budzyńska A. *The Transport of Ukrainian Grain Through Poland and the Domestic Grain Market // Humanities and Social Sciences*. – 2023. – Vol. 30, № 2. – С. 109–119.
64. Shaw J. *World Food Security: A History since 1945*. – Basingstoke : Palgrave Macmillan, 2007. – 288 p.
65. Smith A. *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*. – London : Methuen, 1904 (перевид.). – 412 p.
66. Stiglitz J. *Globalization and Its Discontents Revisited*. – New York : W.W. Norton, 2017. – 520 p.
67. UN FAO. *The importance of Ukraine and the Russian Federation for global agricultural markets*. – Rome : FAO, 2022. – 45 p.
68. USDA. *NAFTA at 20: North America's Free-Trade Area and Its Impact on Agriculture*. – Washington : United States Department of Agriculture, 2015. – 28 p.
69. Wilkin J. *Rolnictwo i gospodarka żywnościowa w Polsce*. – Warszawa : PWN, 1997. – 280 s.
70. World Bank. *Agriculture for Development*. – Washington, DC : World Bank, 2019. – 210 p.
71. World Bank. *Agriculture and logistics in Eastern Europe*. – Washington : World Bank, 2022. – 110 p.
72. World Food Programme (WFP). *Ukraine's role in global food security*. – Rome : WFP, 2022. – 28 p.
73. WTO. *The Agreement on Agriculture*. – Geneva : WTO, 1995. – 47 p.
74. WTO. *World Trade Report 2015: Speeding up trade*. – Geneva : WTO, 2015. – 145 p.

75. WTO. Ukraine – Requests for consultations with Armenia and the Kyrgyz Republic concerning anti-dumping measures on steel pipes. – Geneva Режим доступу:

https://www.wto.org/english/news_e/news18_e/ds569_570rfc_22oct18_e.htm

(дата звернення: 24.06.2025).